

ALİ B. OSMAN EL-ÛŞÎ VE MÛSNEDÛ ENES İSİMLİ ESERİ

Ferhat GÖKÇE*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 18 Ağustos 2018, **Kabul Tarihi:** 3 Aralık 2018, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2018, **Atf:** Gökçe, Ferhat. "Ali B. Osman El-Ûşî Ve Mûsnedü Enes İsimli Eseri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (Aralık 2018): 31-73.

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 18 August 2018, **Accepted:** 3 December 2018, **Published:** 31 December 2018, **Cite as:** Gökçe, Ferhat. "Ali b. Uthmān al-Ûshī and His Work Musnad al-Anas". *Journal of Academic Research In Religious Sciences* 18/3 (December 2018): 31-73.

Öz

Hicrî VI. asır âlimlerinden *Bed'ü'l-Emâlî* isimli eseriyle meşhur olan Ali b. Osman el-Ûşî (ö. 575/1179) kelim ve fıkıh ilimlerinin yanı sıra hadis ilminde de eser bırakmış döneminin önemli âlimlerinden birisidir. Ûşî'nin hadis ilmine dair günümüze ulaşan en önemli eseri *Nisâbü'l-Ahbâr*'dır. Onun hadise dair pek bilinmeyen ve şu ana kadar neşredilmeyen diğer bir eseri ise aynı zamanda *Nisâbü'l-Ahbâr*'ın kaynaklarından Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den rivâyetlerinin yer aldığı *Mûsnedü Enes* isimli eseridir. *Mûsnedü Enes*, aslında hicrî III. asırda tedavülde olan ve *Nûshatü Sem'ân* olarak bilinen eserdir. Sem'ân Nûshası, hadis âlimleri tarafından uydurma olarak nitelendirilen bir nüshadır. Ûşî, bu eserin rivâyet hakkını hocasından alarak ve eseri bölümlere ayırarak rivâyet etmiştir. Çalışmamızda Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma halinde bulunan bu eserin Ûşî'ye aidiyeti, *Nisâbü'l-Ahbâr* ile mukayesesi, eserin kayıp ya da yazmada yer verilmeyen hadislerinin tespiti, bölümleri, hadislerinin sayısı gibi çeşitli yönleri üzerinde durmakta, eserin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/Assistant Professor, Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology/Osh State University Faculty of Theology, ferhatgokce@hotmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-8181-1088>

Anahtar Kelimeler: Ali b. Osman el-Ûşî, Enes b. Mâlik, Hadis, *Müsnedü Enes*, *Nisâbü'l-Ahbâr*, Mevzû Hadisler.

Ali b. Uthmân al-Ûshî and His Work Musnad al-Anas

Abstract

Ali b. Uthmân al-Ûshî, famous for his famed work *Bad' al-Amâlî*, is one of the important scholars of 6. century by Hijri calendar. In addition to Kalam and Islamic Law, he also wrote works in Hadith. His most important work in Hadith is *Nişâb al-Akhabâr* known nowadays. His another work, unknown and unpublished is *Musnad al-Anas*. It is a source of *Nişâb al-Akhabâr*. It contains Enes b. Malik's narrates by the prophet. *Musnad al-Anas*, is actually known as *Nushatu Sem'an* which is in circulation in the 3rd century Hijri. This Nuskha (book of Sem'an) is regarded as a fabricated Nuskha (narrates). In his work (*Musnad al-Anas*) al-Ûshî takes his narrate rights from his teacher and narrate the hadith by dividing them into chapters, he collects them in this work. This work in manuscript form which being in the Süleymaniye Library. In this article is focused on various aspects such as belonging of al-Ûshî, the determination of the hadiths which are not included in the loss or writing in *Nişâb al-Akhabâr* and the number of Hadiths, evaluation of Works it is made.

Keywords: Ali b. Uthmân al-Ûshî, Anas b. Malik, Hadith, *Musnad al-Anas*, *Nişâb al-Akhabâr*, Fabricated Hadiths.

Giriş

Ali b. Osman el-Ûşî (ö. 575/1179), hicrî VI. asrın kelim, fıkıh ve hadis dallarında eser veren Orta Asya'nın önemli âlimlerinden birisidir. Ûşî, daha çok *el-Emâlî* adlı akâid risâlesiyle tanınan Mâtürîdî kelamcısıdır. Fıkıh ve hadis ilminde verdiği eserlerden hareketle onun aynı zamanda fakih ve muhaddis olduğu da anlaşılmaktadır.

Ûşî, Kuteybe b. Müslim'in hicrî 95 yılında fethettiği bugün Kırgızistan'ın Güneyinde yer alan Fergana vadisindeki Oş şehrinde dünyaya gelmiştir.¹ Ûşî'nin tam adı Ebû Muhammed (Ebu'l-Hasen)

¹ Abdulkâdir b. Ebi'l-Vefâ Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, I-V, (tahk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), Mektebetu Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzîf ve'l-A'lâm, Amman, 1993, c. II, s. 583; Mehmet Sait Toprak, "Ûşî", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 230.

Sirâcuddîn Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman et-Teymî, eş-Şehîdî el-Fergânî el-Ûşî'dir.²

Kendi döneminin ilim adamları arasında “Sirâcuddîn”, “el-İmâm”, “eş-Şeyh”, “el-İmâmu'l-Haremeyn”, “el-Hanefî”, “el-Mâtürîdî”, “Ruknüddîn”, “el-kâdî” gibi unvanlarla tanınan Ûşî, döneminin Hanefî mezhebinin ve Mâtürîdî akidesinin önde gelen âlimlerindedir.³ Şerefuddîn Halîl b. Alâuddîn en-Neccârî'nin (ö. 632/1235) *Bedu'l-Emâlî* şerhi *Nefîsu'r-Riyâz li-İdami'l-Emrâz* isimli eserinde Ûşî için “kâdî” nisbesini kullanması, onun kendi döneminde kadılık yaptığını düşündürmektedir.⁴

Kaynaklarda Ali b. Osman el-Ûşî'nin doğumu ve hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkındaki bilgiler de oldukça sınırlıdır. Abdulkâdir el-Kureşî (ö. 775/1373), Hanefî ulemasının hayatına dair günümüze ulaştığı bilinen büyük hacimli en eski çalışma olan *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye* isimli eserinde doğumu ve vefatı için herhangi bir tarih belirtmemiştir.⁵ Kâtip Çelebi, farklı yerlerde Ûşî'nin vefât tarihi olarak 569 ve 575 yıllarını göstermiştir.⁶ Bağdatlı İsmail Paşa ise Ûşî'nin 575 yılında yakalandığı bir hastalık sonucunda vefat ettiği görüşündedir.⁷

Şemsuddîn ez-Zehabî (ö. 748/1348), Ûşî'nin talebeleri arasında Kâdî Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî el-Attâbî ve Şerefuddîn Ebu'l-Feth Ali b. Muhammed b. Ali el-Ûşî'nin adını kaydetmiştir.⁸

Ali b. Osman el-Ûşî, Kelam, Fıkıh ve Hadis alanlarında bazı eserler telif etmiştir. Ona aidiyeti kesin olan eserler şunlardır:

² Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn*, Beyrut, 1995, c. IV, s. 311; Mehmet Sait Toprak, “Ûşî”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 230.

³ Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâb'ul-Ahbâr'ı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 2005, s. 85.

⁴ Şemsuddîn es-Sehavî, *ed-Dev'u'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, t.y., V/88.

⁵ Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, c. II, s. 583.

⁶ Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kutubi ve'l-Funûn*, I-VI, Mektebetu'l-Mesnâ, Bağdat, 1941, c. II, s. 1200, 1349.

⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâi'l-Muellifîn ve Âsâri'l-Musannifîn*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1951, c. I, s. 700.

⁸ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *el-Müştebih fî Esmâi'r-Ricâl*, Brill, Leiden, 1881, s. 17.

1. *el-Emâlî*⁹: *Kasîdetu'l-Lâmiyye* ve *Bed'ü'l-Emâlî* olarak da bilinen bu eser Mâtürîdî akâidine dair manzum bir risâledir. Manzum olması, veciz bir üslupla kaleme alınması, öğrenme ve öğretme kolaylığı sağlamış, medreselerde oldukça rağbet gören bir metin haline gelmiştir. Üzerine çok sayıda şerh yazılarak çeşitli dillere tercüme edilmiştir.¹⁰

2. *Muhtelifu'r-Rivâye*: Necmuddin en-Neseffî'nin *el-Manzûmetu'n-Neseffîyye fî'l-Hilâf* adlı eserine yazdığı bir şerhtir.¹¹

3. *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*¹²: Üşî'nin fetvalarının yer aldığı bir kitâbıdır.¹³ Üşî'nin bu eserinden hareketle fıkıhçılığı üzerine Zahrkynbai Sebetov tarafından *el-Fetâvâ's-Sirâciyye Adlı Eseri Çerçevesinde Ali b. Osman el-Üşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*¹⁴ isiminde bir doktora çalışması yapılmıştır.

4. *Guraru'l-Ahbâr ve Dureru'l-Eş'âr*: Ali b. Osman el-Üşî, *Nisâbü'l-Ahbâr* isimli eserinin mukaddimesinde *Gurerü'l-Ahbâr ve Dureru'l-eş'âr* isimli hadis mecmuasından söz eder. Ancak bu eser günümüze kadar gelememiştir. Üşî, 1001 hadis içeren *Nisâbü'l-Ahbâr*'ını daha hacimli olduğu tahmin edilen bu eserinden ihtisâr ederek meydana getirmiştir.¹⁵

5. *Nisâbü'l-Ahbâr*: Bu eser Üşî'nin 100 konuda 10'ar hadisten oluşturduğu derleme türü bir eserdir. Eserde 1001 hadis yer almaktadır. Üşî'nin bu eseri Mehmet Sait Toprak'ın *Hadiste Derlemecilik*

⁹ *el-Emâlî* üzerine yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Durmuş Özbek, "el-Üşî ve 'Kasîdetu'l-Emâlî'", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 5, 261-308, Konya, 1994; Hilmi Karaağaç, "Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Üşî'nin Emâlî Kasidesi", *Uluslararası İslâmî İlimlerin Teşekkülü ve İslâmî İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu, (28-30 Nisan 2014/Biшкеk-Kırgızistan) Bildiriler Kitabı*, ss. 71-85, 2014.

¹⁰ Mehmet Sait Toprak, "Ali b. Osman el-Üşî: Hayatı ve Eserleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sayı: 23, s.78-79. Emâlî'nin Türkçe tercümeleri için bkz., Mevlüt İlhan, "Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâlî Tercümesi", *Journal of Turkish Language and Literature*, 2015, c. I, sayı: 1, ss. 9-26.

¹¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c. II, s. 1867.

¹² Kemal Yıldız, Zharkynbai Sebetov, "Orta Asyalı Hanefî Fakihî Sirâceddin Ali b. Osman el-Üşî'nin el-Fetâvâ's-Sirâciyye Adlı Eseri ve Bazı Fıkıhî Görüşleri", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 2016, c. II, sayı: 1, ss. 52-77.

¹³ Ali b. Osmân el-Üşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, (tahk. Muhammed Osmân el-Bestevî), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.

¹⁴ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2015.

¹⁵ Üşî, *Nisâbü'l-Ahbâr*, (Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nisâbü'l-Ahbâr'ı ile birlikte*) s. 21.

Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâbü'l-Ahbâr'ı isimli doktora tezinin ikinci kısmında tahkik edilmiştir.¹⁶

Ûşî'nin bu eserini önemli kılan hususlardan birisi mukaddimesinde verdiği bilgilerdir. Ûşî, mukaddime hadisi tahrir ettiği on beş kaynağı remizlerini göstermiş, her bir eseri okuduğu hocalarını kaydetmiştir. Mukaddime yer alan bu bilgiler sayesinde Ûşî'nin ilim yolculukları, hocaları hakkında detaylı bilgiler edinebilmektedir. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde 60'a yakın nüshalarının bulunması eserin değerini ve tedavülde olmasını göstermesi açısından son derece önemlidir.¹⁷

6. *Müsnedü Enes*¹⁸: Ûşî'nin bu eseri Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 787 numarada kayıtlıdır. Mektebetu's-Şâmîle Programının yazma eserlerle ilgili bilgiler verilen bölümlerinde Almanya'da Berlin Devlet Kütüphanesi 1277 numarada kayıtlı olduğuna dair bilgi verilmektedir. Ancak söz konusu kütüphanede belirtilen yazmaya ulaşamadık. Ûşî ile ilgili yapılan çalışmalarda da *Müsnedü Enes*'in bu ikinci bir nüshasından bahsedilmemektedir. *Müsnedü Enes*'in tek nüshası üzerine şu ana kadar herhangi bir inceleme yapılmamıştır.

db | 35

Ali b. Osman el-Ûşî'nin bu eserlerinin dışında çeşitli isimlerle biyografi kaynaklarında kendisine nispet edilen diğer bazı eserler gerçekte onun bir eserinin farklı isimlerle kayıtlarından ibarettir.¹⁹

Biz bu makalemizde Ali b. Osman el-Ûşî'nin *Müsnedü Enes* isimli eserini çeşitli yönleriyle ele almaya çalışacağız. Şimdi öncelikle *Müsnedü Enes* olarak bilinen ve el yazma nüshada bu isimle Ûşî adına kaydedilen eserin el yazma nüshası ve ismi ile başlamak istiyoruz.

A. Eserin El Yazma Nüshası ve İsmi

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, 787 numarada Ali b. Osman el-Ûşî adına kayıtlı olan el yazmanın baş tarafı şu şekildedir:

¹⁶ Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 2005.

¹⁷ Toprak, Hadiste *Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâbü'l-Ahbâr'ı*, s. 90.

¹⁸ Zharkynbai Sebetov'un Kırgızca yayımlanan *Oştuk Âlum Sirâjuddîn al-Oşiy* adlı eserinde *Müsnedü Enes* hakkında kısaca bilgi verilmiş eserin bölüm başlıklarını sıralamıştır. Zharkynbai Sebetov, *Oştuk Âlum Sirâjuddîn al-Oşiy*, Türkiye Diyanet Vakfı-Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Bişkek, 2016, ss. 68-71.

¹⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 92.

قال الشيخ الإمام الأجلُّ الأستاذ سراج الحقّ والدين افتخارُ الإسلام والمسلمين مُنشيء التصانيفِ قُدوة الأئمة علي بن عثمان بن محمد بن سليمان بن علي الأوشى رحمه الله هذا ما أودعتُ فيه قريباً من ثلاثمائة حديثٍ صحيح بإسناد واحد برواية أنس بن مالك رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم. وبألغتُ في تجنيسه وترتيب أبوابه وتقريب ما يُلتمسُ منه فحثيثاً لكتّبة الأخبار وتنشيطاً لطلّبة الآثار.

“Şeyh, Yüce İmam, Üstâz, hakkın ve dinin ışıǵı (sirâcu’l-hak ve’d-dîn), İslâm’ın ve müslümanların iftihârı, (çeşitli) tasnif eserler yazan, ümmetin fakihî ve imamların rehberi Ali b. Osman b. Muhamed b. Süleyman b. Ali el-Ûşî (Allah ona rahmet etsin) dedi ki: Bu, içersine Enes b. Mâlik’in (r.a.) Resûlullah’tan (s.a.v.) rivâyet ederek naklettiǵi tek bir isnâdla gelen yaklaşık üçyüz sahih hadisi koyduǵum bir kitaptır. Haberlerin yazımını ve eserlerin öğrenilmesini teşvik etmek için hadisleri bölümlere ayırdım, bâblarının tertibini yaptım ve hadislerinin bulunmasını kolaylaştırdım.”²⁰

El yazmanın sonunda ise eserin Şemsuddîn Hâcî Dibistânî tarafından yazıldığı ve 754 yılının Rebû’l-Evvel ayının 23’ünde yazımının tamamlandığı belirtilmektedir. Eserin sonu şu şekildedir:

...والحمد لله رب العالمين. وصلّى الله على محمد النبي وآله أجمعين وعلى جميع الأنبياء والمرسلين. وقع الفراغ من كتابته في ثلاثة وعشرين شهر ربيع الأول سنة سبعمائة وأربع خمسون على يد العبد الضعيف الخاطى شمس الدين حاجي دبستانى غفر الله له ولوالديه ولجميع المؤمنين والمؤمنات.
“Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun. Muhammed Peygambere (s.a.v), onun âline, bütün nebîlere ve resullere sâlat olsun. Bu (kitabın) yazımı 754 senesinin Rebû’l-evvel ayının 23. Günü, el-Abd ed-Daif, el-Hâti’ (zayıf ve hata sahibi bir kul olan) Şemsuddîn Hâcî Dibsitânî’nin eliyle tamamlandı. Allah onu, anne babasını bütün mü’min erkek ve kadınları bağışlasın.”²¹

Yazmanın üzerindeki ilk varakta 58, son varakta ise 74 rakamı verilmiştir. Bir mecmua içerisinde olduğu anlaşılan yazma 30 varaktır. Bazı varaklar 17, bazıları ise 16 satırdan oluşmaktadır. Yazmada noktalama işaretleri kullanılmayan kelimeler de bulunmaktadır.²² “قال عليه السلام” ifadesi “قال عليه اللّم” şeklinde yazılmıştır. Bâbların

²⁰ Ali b. Osman el-Ûşî, *Müsnedü Enes*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no: 787, vr. 59^a.

²¹ Ûşî, *Müsnedü Enes*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no: 787, vr. 73^b.

²² Bzk. Ek1.

baş tarafına ve hadislerin başında üst tarafına uzun çizgi konularak bölüm ve hadislerin başlangıcına işaretle bulunulmuştur.²³

Eserin yazma nüshasında yer alan mukaddimesinde eser için kullanılan bir isim yer almamaktadır. Ancak mukaddime de şu bilgiye yer verilmektedir:

“Bu, içerisine Enes b. Mâlik’in (r.a.) Resûlullah’tan (s.a.v.) rivâyetle naklettiği, tek bir isnâdla gelen yaklaşık üç yüz sahih hadisi koyduğum bir kitaptır.”²⁴

Bu ifadelerden eserin Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber’den naklettiği hadislerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Hadis edebiyatında bir sahâbîden veya belli bir kişiden gelen hadisleri toplamak maksadıyla tertip edilen ve çoğu küçük çapta olan kitaplara “cüz” denilmektedir.²⁵ M. Sait Toprak *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* “el-Ûşî” maddesinde eseri *Müsnedü Enes (Cüz’ fî Rivâyeti Enes b. Mâlik an Resûlillâh bi-isnâdin vâhid)* ismiyle kaydetmiştir.²⁶

Eser için “müsned” terimini kullanmak da mümkündür. Hadis literatüründe “müsned” çoğunlukla sahabe isimlerinin çeşitli usullerle sıralanıp onlardan gelen rivâyetlerin derlendiği kitaplara denilmektedir. Ancak “müsned”, aynı zamanda bir sahâbînin veya bir grup sahâbînin rivâyetlerini derlemek maksadıyla tertip edilen eserler için de kullanılmaktadır. *Müsnedü Bilâl*, *Müsnedü Omer b. el-Hattâb*, *Müsnedü Âişe* gibi eserler tasnif edilmiştir. Bu eserler, sahâbîlerin vefatından sonra onların adına başkaları tarafından tertip edilmiştir.

Ali b. Osman el-Ûşî, hadise dair en kapsamlı ve en önemli eseri olan *Nisâbü’l-Ahbâr*’ında Enes b. Mâlik’in hadislerinden oluşan bu eseri “müsned” olarak isimlendirmektedir:

... “م” علامة أنه ما يعد من مسند أنس بن مالك رضي الله عنه...
“م” harfî Enes b. Mâlik’in (r.a.) *Müsned*’ini göstermektedir.”²⁷

²³ Bzk. Ek2.

²⁴ Ûşî, A.g.e., vr. 59^a.

²⁵ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 51; Ayrıca bkz., Yaşar Kandemir, “Cüz”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 147.

²⁶ Mehmet Sait Toprak, “Ûşî”, *DİA*, c. XLII, s. 230.

²⁷ Ûşî, *Nisâbü’l-Ahbâr*, (Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî’nin Nisâbü’l-Ahbâr’i ile birlikte*) ss. 13-14.

Müsnedü Enes, Ali b. Osman el-Ûşî'nin *Nisâbü'l-Ahbâr*'ının kaynakları arasındadır. el-Ûşî *Nisâbü'l-Ahbâr*'ın mukaddimesinde eserinin kaynaklarını zikretmiş, kaynak olarak kullandığı her bir eserin semâ kayıtlarını zikretmiş, her bir eser için de bir remz belirlemiştir. *Müsnedü Enes* için “م” harfini remz olarak kullanmıştır.²⁸ el-Ûşî, *Nisâbü'l-Ahbâr*'da *Müsnedü Enes b. Mâlik* isimli eserden 26 hadis iktibas etmiştir. *Nisâb*'ta yer alan *Müsnedü Enes* hadislerinin mevcut *Müsnedü Enes* nüshası ile mukayesesini önem arz etmektedir. Bu konu üzerinde ileride detaylı bilgi verilecek, her iki eserin hadisleri mukayese edilecektir.

Müsnedü Enes bazı hadis âlimleri tarafından *Müsnedü Enesi'l-Basrî* ismiyle kaydedilmiştir.²⁹ Eserin isminde “Basrî” nisbesinin yer alması Enes b. Mâlik'in Basra'ya yerleşmesi ve orada vefat etmesinden dolayıdır.³⁰

Eserde üç yerde hadislerle ilgili bilgi verildiği görülmektedir. İki yerde yapılan açıklamalar “قال الأستاذ” bir yerde “قال الشيخ الإمام” denilerek zikredilmiştir. Bunların Ali b. Osman el-Ûşî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bir yerde ise farklı bir nüshaya atıfla “و في نسخة” denilerek bilgi verilmektedir. Bu sonuncusunun müstensihe ait olma ihtimali bulunmaktadır.

38 | db

- *الحجامة مع الحوكة شينٌ وليس في الحجامة سخاوة.* قال “الحجامة” kelimesi hakkında şu açıklamaya yer verilmiştir: قال الأستاذ: الحجامة بتشديد الجيم والمشددة. kelimesi (ي harfinin) şeddelisi şeklindedir.”
- Cenaze Namazında ellerin kaldırılması ile ilgili bir hadiste ise Ûşî, hadisin İmâm Şâfiî'nin görüşünün aleyhine bir delil oldu-

²⁸ Ûşî, *Nisâbü'l-Ahbâr*, s. 12-13.

²⁹ Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Amma's-Tehera mine'l-Ahâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, (tahk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî), Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, y.y., c. II, s. 504; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, *Kitâbu Hazzeri Minhe'l-Ulemâ*, I-II, Dâru's-Samiî, Riyad 1995, c. II, s. 268; Ali Rûdâ b. Abdillâh, *Mecmûatu'r-Resâli'l-Hadisîyye*, I-II, Medine, 2004, s. 77.

³⁰ Enes b. Mâlik, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Basra'ya vali olarak tayin edilen Ebû Mûsâ el-Eşârî ve bazı sahâbîlerle birlikte Basra'ya gitmiş, Basralılara namaz kıldırması, hadis ve fıkıh okutmuştur. Bir süre Dimaşk'ta kaldıktan sonra tekrar Basra'ya gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Evinin eski Basra'nın kuzey batısında, şehre 14 km. uzaklıktaki Zâviye semtinde bulunduğu söylenmekte, Basra'da dört evinin olduğu kaydedilmektedir. Enes, Abdullah b. Zübeyr'in halifeliği zamanında Basra'da kırk gün süreyle valilik görevinde de bulunan Enes b. Mâlik, Basra'da vefat eden sahâbîlerin sonuncusu kabul edilmiştir. İbrahim Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. XI, s. 234.

ğunu belirtmektedir. Enes'in naklettiği hadise göre Ensar'dan Musa b. Umeyr olarak bilinen bir adamın cenâzesinde Hz. Peygamber ilk tekbir hariç ellerini kaldırmamıştır. Ali b. Osman el-Ûşî, hadisten sonra şu açıklamayı yapmıştır: ومذهب الإمام: ومذهب الشافعي أنه يرفع يديه في التكبيرات كلها في صلاة الجنائز فكان هذا الخبر خجة عليه. "eş-Şeyh el-İmâm (Ali b. Osman el-Ûşî) şöyle dedi: "İmâm Şafiî'nin mezhebinde o, namazdaki tüm tekbirlerde ellerini kaldırır. Bu haber onun aleyhine bir delildir."

- "Selâmet vahdettedir/birliktedir. Âfet/zarar ise ikidedir" السلامة و في (في الوحدة والأفة بين اثنين نسخة "بين اثنين" yerine "من الاثنين" ifadesinin yer aldığı belirtmektedir.

B. Eserin İsnâdı

Müsnedü Enes nüshasında isnâd zikredilmemektedir. Eserin mukaddimesinde *Enes b. Mâlik'in (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.v.) rivâyet ederek naklettiği tek bir isnâdla gelen* hadislerden oluşan bir eser olduğu kaydedilmektedir. Hadisler her bölümün başındaki ilk hadiste "قال رضي الله عنه وبهذا الإسناد قال عليه السلام" denilerek verilmekte, bölüm içerisindeki diğer hadislerde "قال وبه قال عليه السلام" tabiri kullanılmaktadır. Bu ifadeler, "Enes (r.a.) bu isnâd ile dedi ki: Resûlullah şöyle buyurdu" anlamına gelmektedir. Hz. Enes'in mevkûf rivâyetleri ise "قال وبه قال أنس رضي الله عنه", "قال وبه قال أنس", "قال وبه عن أنس" ifadeleriyle zikredilmiştir.

Ali b. Osman el-Ûşî'ye kadar ulaşan isnâdın hangi isnâd olduğunu onun hadise dair derleme eseri *Nisâbü'l-Ahbâr*'dan öğrenmekteyiz. Ali b. Osman el-Ûşî, bu eserin mukaddimesinde yararlandığı 15 temel kaynağın semâ kayıtlarını nakletmiştir.³¹ Burada verdiği bilgiye göre Ûşî, *Müsnedü Enes*'in rivâyetini şu tarikle almıştır:

Nâsiruddîn Muhammed b. Süleymân (?)

Ebûbekir Muhammed b. Ya'kûb Abdulvâhid el-Mansûr el-Beyzâvî (ö. 541)

Ebûbekir Muhammed b. Ya'kûb el-Bustî (ö. 459 ?)

Ebû Nasr Muhammed b. Abdullah el-İrâkî (ö. ?)

³¹ Ûşî, *Nisâbü'l-Ahbâr*, ss. 13-20.

Ebûbekir Muhammed b. Hâtim eş-Şâî (ö. 397)

Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdulah eş-Şîrâî

Ebû İshâk b. İbrâhim b. Muhammed el-Cînâî (ö. ?)

İbrâhim b. Muhammed et-Tamisî (ö. ?)

Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed es-Seksekî (ö. 263)

Muhammed b. Mukâtil er-Râî (ö. 226)³²

Ca'fer b. Hârûn el-Vâsî (takriben ö. 150)

Sem'ân b. el-Mehdî (ö. ?)

Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712)³³

H. Peygamber

Muhammed b. Mukâtil er-Râî, Ca'fer b. Hârûn el-Vâsî, Sem'ân b. el-Mehdî, Enes b. Mâlik tarikiyle nakledilen rivâyetlere ulaştığımız en erken hadis kaynağı günümüze ulaşan türünün ilki olma özelliğini taşıyan İbn Şâhin'in (ö. 385/996) *et-Tergîb fî Fedâilil-A'mâl* isimli eseridir.³⁴ İbn Şâhin, bu eserde bu tarikle bir hadis nakletmiştir.³⁵ Hadisin isnâdı şu şekildedir:

Abdullah b. Ömer b. Sa'd et-Tâlekânî

Ammâr b. Abdulmecîd

Muhammed b. Mukâtil er-Râî

Ebu'l-Abbâs Ca'fer b. Hârûn el-Vâsî

Sem'ân b. el-Mehdî

Enes b. Mâlik

H. Peygamber

³² M. Sait Toprak, el-Mervezî nisbesiyle ve 226 vefat tarihiyle vermiştir. Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nisâb'ul-Ahbâr'*, s. 138.

³³ Üşî, *Nisâbü'l-Ahbâr*, ss. 18-19; Toprak, *a.g.e.*, ss. 138-139.

³⁴ İbn Şâhin'in *et-Tergîb fî Fedâilil-A'mâl ve Sevâbu Zâlik* isimli eseri 581 merfû, mevkûf ve maktû' rivâyeti ihtiva etmekte, senedleriyle birlikte nakledilen haberler arasında sahih, hasen, zayıf hatta mevzû olanlar da bulunmaktadır. Eser Sâlih Ahmed Muslih el-Vâil tarafından neşredilmiştir. Ali Osman Koçkuzu, "İbn Şâhin", *DIA*, İstanbul, 1999, c. XX, s. 368.

³⁵ Ebû Hafs Ömer İbn Şâhin, *et-Tergîb fî Fedâilil-A'mâl*, (tahk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâil), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 157.

Sem'ân-Enes tarikiyle gelen hadis rivâyeti örneklerini Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) eserlerinde de görmekteyiz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefekkih* isimli eserinde bu tarikle gelen 4 hadise yer vermiştir. Dört hadisin tamamı aynı isnâd ile rivâyet edilmiştir. Hatîb'in zikrettiği isnâd şu şekildedir³⁶:

Ebû Tâhir Abdulgaffâr b. Muhammed b. Ca'fer el-Mueddeb

Ömer b. Ahmed el-Vâiz

Abdullah b. Ömer b. Saîd et-Tâlekânî

Ammâr b. Abdulmecîd

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Hârûn el-Vâsîfî

Sem'ân b. el-Mehdî

Enes b. Mâlik

Hiz. Peygamber

Hatîb, "Allah'a isyanda Mahlûka itaat yoktur" hadisini de *Târîhu Bağdat*'ta aynı isnâd ile Ömer b. Ahmed el-Vâiz – Muhammed b. Abdilmelik el-Kuraşî tarikiyle tahrîc etmiştir. Bu isnâd, *Târîhu Bağdat*'ta sadece bu hadiste geçmektedir.³⁷

Müsnedü Enes'in bazı rivâyetlerini Ûşî ile muâsır olan Ebû Abdullah el-Hemedânî el-Cûzekânî'nin (ö. 543/1148) *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr* isimli eserinde de görmekteyiz. el-Cûzekânî, Sem'ân-Enes tarikiyle kendisine ulaşan üç hadis zikretmiştir.

Bunlardan birincisi "Ümmetim, kibleyi değiştirmedikçe ve imanlarında istisnâ etmedikçe hayır üzeredir." hadisidir. Bu hadis el-Cûzekânî'ye Ûşî'nin isnâdıyla karşılaştırdığımızda Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdulah eş-Şîrâzî'ye kadar aynı isnâd

³⁶ Ebûbekir Ahmed Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mutefekkih*, I-II, (Ebû Abdurrahmân Âdil b. Yûsuf el-Garâzî), Dâru İbni'l-Cevzî, Dammâm, 1421, c. I, s. 105, 111, 145, 165.

³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed, *Târîhu Bağdat*, I-XVI, Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, Beyrut, 2002, c. XI, s. 198.

ile ulaştığını görmekteyiz. Cûzekânî'nin isnâdında şu râvîler yer almaktadır³⁸:

Muhammed b. Ebû Alî b. Muhammed el-Mervezî
 Ebûbekir Abdulah b. Muhammed el-Muzekkir el-Melkâbâzî
 Ebû Nasr Mansûr b. Ahmed b. Nasr es-Serahsî es-Sûfî
 (Neysâbûr)
 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Bâkeveyh eş-Şîrâzî
 Ebû İshâk b. Muhammed el-Cinnârî
 İbrahim b. Muhammed et-Tumeysî

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Seksekî

Sem'ân b. Mehdî
 Enes b. Mâlik
 Hz. Peygamber

42 | db

Bu rivâyetin isnâdında diğer rivâyetlerden farklı olarak Sem'ân b. Mehdî ile Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Seksekî arasındaki râvî olan Muhammed b. Mukâtil er-Râzî düşmüştür. Enes b. Mâlik-Sem'ân tarikiyle gelen tüm rivâyetlerde Muhammed b. Mukâtil er-Râzî yer almaktadır. Senedde inkita olduğu anlaşılmaktadır.

Cûzekânî, Sem'ân-Enes tarikiyle gelen “İnsanların en şerhileri tüccarlar ve ziraatçilerdir” hadisini Hâmid b. Muhammed el-Kâdî tarikiyle rivâyet etmiştir.³⁹“Hastalandığınızda, âfiyeti dilemeyin. Çünkü hastalık, mü'min bir kimse için sağlıktan daha hayırlıdır. Hastalık, Allah'ın kullarına bir hediyesidir.” hadisi için vermiş olduğu isnâdda ise râvîler Nasr b. İsmâîl el-Fârîsî el-Âmulî'ye kadar aynı isimlerden oluşmaktadır. Cuzekânî'ye bu hadis Nasr b. İsmâîl el-Fârîsî'den Ebû Ca'fer vasıtasıyla ulaşmıştır.⁴⁰

³⁸ Ebû Abdillâh Huseyn b. İbrâhîm b. Huseyn el-Hemedânî Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr*, I-II, (tahk. Abdurrahmân b. Abdulcebbâr el-Feryevâî), Dâru's-Samîi li'n-Neşr ve'-Tevzî', Riyad, 2002, c. I, s. 169.

³⁹ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr*, c. II, s. 155.

⁴⁰ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr*, c. II, s. 60.

Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed	Ebü Ca'fer
Nasr b. İsmâil el-Fârisî el-Âmulî	Nasr b. İsmâil el-Fârisî
Abdullah b. Ca'fer	Abdullah b. Ca'fer
Muhammed b. el-Abbâs b. Ahmed	Muhammed b. el-Abbâs
Muhammed b. Ca'fer b. Abdullah	Muhammed b. Ca'fer
Hâmid b. Muhammed el-Kâdî	Hâmid b. Muhammed el-Kâdî
Muhammed b. Mukâtil er-Râzî	Muhammed b. Mukâtil er-Râzî
Ebü'l-Abbâs Ca'fer b. Hârûn el-Vâsıtî	Ebü'l-Abbâs Ca'fer b. Hârûn el-Vâsıtî
Sem'ân b. el-Mehdî	Sem'ân b. Mehdî
Enes b. Mâlik	Enes b. Mâlik
H. Peygamber	H. Peygamber

İbn Asâkir (ö. 571/1176), *el-Mu'cem*'inde⁴¹ *Müsnedü Enes*'in mevcut yazmasında yer almayan bir hadisi şu isnâd ile tahrir etmiştir⁴²:

İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim Ebü'l-Alâu't-Tayâbâzî
 Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Muhamed b. Muhammed
 Muhammed b. Muhammed
 Muhammed
 Ebü'l-İmâm Ebü Hâmid Ahmed b. İshâk b. Cum'
 Ebü İshâk İbrâhim b. Ca'fer eş-Şûrmînî
 Mahmûd b. Muhammed ez-Zâvehî
Me'mûn b. Ahmed es-Sulemî
 Mukâtil b. Süeyman
 Ca'fer b. Hârûn el-Vâsıtî
 Sem'ân b. el-Mehdî
 Enes b. Mâlik
 H. Peygamber

⁴¹ Eserin tam adı *el-Mu'cemü'l-müştemil alâ zikri Esmâi şüyûhi'l-e'immeti'n-nübel'*dir. İbn Asâkir bu çalışmasında kendilerinden hadis almış olduğu hocalarını bir araya toplamış ve bunlara günümüze ulaşmayan pek çok eserden faydalanarak Buhârî ve Müslim'in hocalarını da ilave etmiştir. Zehebî kitabı özetlerken bazı eklemeler de yapmıştır. Eser Sekine eş-Şihabî tarafından neşredilmiştir (Dımaşk, 1981). S. Mustafa Küçükbaşçı, Cengiz Tomar, "İbn Asâkir", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XIX, s. 324.

⁴² İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım, *Mu'cemu's-Şuyûh*, I-III, (tahk. Vefâ Takiyuddîn), Dâru'l-Beşâir, Dımaşk, 2000, c. I, s. 146.

İbn Asâkir, hadisin sonunda isnâd ile ilgili şöyle demiştir:

“Bu bâtil bir isnâddır. Metni de münkerdir. İçerisinde meçhul râvîlerin sayısı birden fazladır. Isnâdda yer alan Me'mûn b. Ahmed sikâ olmadığı gibi güvenilir (me'mûn da değildir).”⁴³

İbn Asakir, *Târihu Dimaşk* isimli eserinde aynı isnâd ile iki hadise yer vermiş ve bu hadisleri şöyle değerlendirmiştir:

“Bu iki hadisin senedi ve metni münkerdir. Isnâdında birden fazla meçhul râvî vardır. Ebu'l-Alâ ise, hadis (rivâyeti) onun işi değildir.”⁴⁴

İbn Asâkir'in *Târihu Dimaşk* ve *Mu'cem*'inde yer alan rivâyetlerin isnâdı Muhammed b. Mukâtil isminde farklılık arz etmektedir. Diğer hadis kaynaklarının tamamında Hârûn el-Vâstî-Sem'ân tarihiyle rivâyette bulunan Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'dir. Ancak İbn Asâkir'in her iki eserinde de Mukâtil b. Süleyman ismi geçmektedir.⁴⁵

44 | db

İbn Asâkîr, Sem'ân nüshasının rivâyetinin kendisine ulaştığı senedi *Târihu Dimaşk*'ta şöyle nakletmiştir:

Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ahmed b. Alî b. Sâbir b. Ömer

Sehl b. Bişr

Ebû Osman Saîd b. Ebî Saîd b. Muhammed b. İşkâb es-Sa'lukî en-Neysâbûrî

Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Mueddib el-Cinârî

Nüşatu Sem'ân b. el-Mehdî

İbn Asâkir, Ebû Muhammed b. Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali b. Sâbir b. Ömer'in kendisine rivâyetiyle Sem'ân nüshasını Ebû Osman Saîd b. Muhammed b. İşkâb es-Sa'lukî en-Neysâbûrî'nin Dimaşk'ta 438 yılında Sehl b. Bişr'e rivâyet ettiğini, es-Sa'lukî en-Neysâbûrî'nin de bu nüshayı İstrâbâz ile Cürcan arasında bulunan Cinâre köyünde Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Mueddib el-

⁴³ İbn Asâkir, *Mu'cemu's-Şuyûh*, c. I, s. 146.

⁴⁴ İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım, *Târihu Dimaşk*, I-LXXX, (tahk. Amr b. Garâme el-Umrevî), Dâru'l-Fikr, li't-Tibâi ve'n-Neşr, y.y., 1995, c. LVII, s. 4.

⁴⁵ İbn Asâkir, *Mu'cemu's-Şuyûh*, s.156; *Târihu Dimaşk*, c. LVII, s. 4.

Cinârî'den dinlediğini haber vermiştir.⁴⁶ İbn Asâkîr'in de bu isnâd ile *Nüşatu Sem'ân*'ın rivâyet hakkını aldığı anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Mevdûât* ve *el-İlelu'l-Mutenâhiye*'sinde Mukâtil, Hârûn ve Sem'ân tarikiyle gelen bazı rivâyetlere yer vermiş, bu rivâyetleri mevzû olarak değerlendirmiştir. İbnü'l-Cevzî yukarıda yer verdiğimiz Cûzekânî tarafından da rivâyet edilen "*Ümmetim, kibleyi değiştirmedikçe ve imanlarında istisnâ etmedikçe hayır üzeredir.*" hadisini aynı isnâd ile Ebûbekir b. Abdulah b. Muhammed el-Muzekkir el-Kâbâzî'den rivâyet etmiştir.⁴⁷ İbnü'l-Cevzî'nin bu isnâdı muasır olan Ali b. Osman el-Ûşî'nin isnâdında bulunan Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Muhammed es-Seksekî tarikiyle gelmiştir.

Ali b. Ebûbekir b. Abdillâh b. Muhammed el-Muzekker el-Kâbâzî

Abdullah b. Bâleveyh eş-Şîr'azî

Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Habbâzî

İbrâhim b. Muhammed

Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Muhammed es-Seksekî

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

Ca'fer b. Hârûn el-Vâsîfî

Sem'ân b. Mehdî

Enes b. Mâlik

H. Peygamber

İbnü'l-Cevzî, إِذَا مَرَضْتُمْ فَلَا تَمَنَّوْا الْعَافِيَةَ hadisini *el-İlelu'l-mutenâhiye*'sine almıştır. Buradaki isnâd ise Hâmid b. Muhammed el-Kâdî tarikiyle gelmiştir:

Nasr b. İsmâil el-Fârisî⁴⁸

⁴⁶ İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, c. LVII, s. 4.

⁴⁷ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (tahk. Aburrahmân b. Muhammed Osman), el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1966, c. I, s. 134-135.

⁴⁸ *el-İlelu'l-Mutenâhiye*'nin matbû nüshasında "Nasr b." şeklinde verilmiş, ismin devamı zikredilmemiştir. Diğer isnâdlar ile karşılaştığımızda Abdullah b. Ca'fer'den rivâyet te bulunan râvînin Nasr b. İsmâil el-Fârisî olduğu anlaşılmaktadır. Ebu'l-Ferec İbnü'l-

Abdullah b. Ca'fer

Muhammed b. el-Abbâs

Muhammed b. Ca'fer

Hâmid b. Muhammed el-Kâdî

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

Ebu'l-Abbâs Ca'fer b. Hârûn el-Vâsîfî

Sem'ân b. Mehdî

Enes b. Mâlik

Hiz. Peygamber

el-Hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd b. en-Neccâr (ö. 643/1245), *ed-Durretu's-semîne fî fedâilil-Medîne* isimli eserinde Sem'ân'dan gelen, "Ümmetimden imkanı olup da beni ziyaret etmeyen herhangi bir kimsenin övrü yoktur" hadisi için şu isnâdı vermektedir⁴⁹:

46 | db

Saîd b. Ebî Saîd en-Neysâbüri

İbrâhim b. Muhammed el-Mueddib

İbrâhim b. Muhammed

Muhammed b. Muhammed b. Mukâtil

Ca'fer b. Hârûn

İsmâîl b. el-Mehdî

Enes b. Mâlik

Hiz. Peygamber

Diğer tüm tariklerde Sem'ân b. el-Mehdî olarak verilmektedir. İbn Neccâr'ın rivâyetinde ise İsmâîl b. el-Mehdî ismi verilmiştir. İsnâddaki diğer bir farklılık ise Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'dedir. Bu isnâdda Muhammed b. Muhammed b. Mukâtil ismi

Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ahâdîsi'l-Vâhiye*, I-II, (tahk. Halil el-Meys), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, c. II, s. 873.

⁴⁹ Muhibbudîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasen İbn Neccâr, *ed-Durretu's-Semîne fî Ahbârî'l-Medîne*, (tahk. Huseyn Muhammed Ali Şukrî), Şirketu Dâri'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, y.y., t.y., s.155.

verilmiştir. Her iki râvînin cerh edilen râvîler olması hadisin bu isnâdında bir tedlis yapıldığını akla getirmektedir.

İbn Şâhin (ö. 385/996), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Cûzekânî (ö. 543/1148), İbn Asâkir (ö. 571/1176), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve İbn Neccâr'ın (ö. 643/1245) isnâdlarından anlaşıldığına göre Sem'ân – Enes tarîkîyle nakledilen rivâyetler ya da Sem'ân Nüshası Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'den sonra çeşitli râvîler tarafından rivâyet edilerek sonraki asırlara kadar ulaşmıştır. Hâmid b. Muhammed el-Kâdî, Ammâr b. Abdulmecîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed es-Seksekî (ö. 263) ve Me'mûn b. Ahmed es-Sulemî, *Müsnedü Enes*'i Muhammed b. Mukâtil'den nakleden râvîlerdir.

Ali b. Osman el-Ûşî, *Müsnedü Enes*'te yer alan tüm hadislerin tek bir isnâd ile gelen hadisler olduğunu söylemektedir. Bu isnâd hocası Nâsiruddîn Muhammed b. Süleymân'dan Enes b. Mâlik'e kadar uzanan isnâd olmalıdır. Çünkü Muhammed b. Mukâtil b. er-Râzî'den sonra çeşitli tariklerle rivâyet edilse de Sem'ân nüshası için isnâd aynıdır. Ûşî, “tek bir isnâd ile gelen hadisler” ifadesiyle *Müsnedü Enes*'in ortak râvîleri ya da diğer bir ifade ile Sem'ân'ın Enes b. Mâlik'ten naklettiği hadis rivâyetlerinin tüm isnâdlarındaki ortak râvîler olan, Sem'ân, Ca'fer. b. Hârûn el-Vâsitî ve Muhammed b. Mukâtil er-Râzî isnâdıyla nakledilen nüshayı kastetmiş olmalıdır.

Ali b. Osman el-Ûşî'nin kaydettiği bu isnâd son tarafı itibariyle hadis âlimleri tarafından oldukça tenkit edilen bir isnâddır. Bu isnâda göre Enes b. Mâlik'ten sonraki râvî, Sem'ân b. Mehdî'dir. Onun Tâbiûn ya da Tebe-i Tâbiînden olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Enes b. Mâlik'ten hadis nakleden Sem'ân b. el-Mehdî, tenkit edilmiştir.⁵⁰

Cûzekânî, Sem'ân-Enes tarikiyle nakledilen rivâyetleri “münker”, “bâtıl” ve uydurma olarak değerlendirmiş, “*Ümmetim kібelyi değiştirmedikçe ve imanlarında istisna etmedikçe hayır üzeredir*” hadisi hakkında Sem'ân'ın Enes'ten böyle bir hadis nakletmediğini ve

⁵⁰ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl ft Nakd'r-Ricâl*, I-IV, (tahk. Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Ma'rife li't-Tibâi ve'n-Neşr, Beyrut, 1963, c. II, s.234; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, I-X, (Abdulfettah Ebû Gudde), Dâru'l-Beğâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2002, c. IV, s. 191.

bunun mürciler tarafından uydurulmuş bir haber olduğunu belirtmiştir.⁵¹

Zehebî, Sem'ân'ın Enes b. Mâlik'ten naklettiği bir nüsha hakkında şöyle demiştir:

“Sem'ân b. Mehdî, Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiştir. Bu isnâdı hiçbir canlı bilmez. Görmüş olduğum yalan bir nüsha bu isnâda bağlanmıştır. Allah onu uydurana rezil etsin”⁵²

Zehebî'nin “حيوان لا يعرف” ifadesi çeşitli yorumlara konu olmuştur. Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Abdülhâdî el-Hanbelî, Zehebî'nin bu tabirini “فهو من الحيوانات التي لا تدري هل أوجدت أم لا” şeklinde kullanmıştır.⁵³

Muhammed Halef Selâme, Zehebî'nin “حيوان لا يعرف” ifadesinin şiddetli cerh ile tam bir meçhullüğü birlikte ifade eden lafızlarından birisi olduğunu, bunu çoğunlukla bâtil râvîlerden meçhul olanlar hakkında ve bilinmeyen râvîlerin bilinmeyen hocalardan münker rivâyetleri naklettiklerinde kullandığını belirtmiştir. Başka bir ifadeyle Zehebî'nin mezkûr bu ifadeyi çoğunlukla kullandığı kimseler ithâm edilmiş meçhul olup (mecâhîl) ithâm edilmiş (muttehemûn) râvîlerdir veya en azından münker ve bâtil haberler rivâyet ettiklerinde veya kendilerine bağlanan münker rivâyetler olduğunda, onların tam meçhullüklerine uygun, onların halini yansıtacak kendilerine teşdit hamledilmesi uygun olan râvîlerdir.⁵⁴

Bazı araştırmacılar ise Zehebî'nin “حيوان” ifadesinin cerh ve kötülüne olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını, onun bu tabiri cehalette mübalağa için kullandığını belirtmişlerdir. Bu yüzden Zehebî, en uzak cinsi ifade eden “حيوان” tabirini kullanmış, en yakın cins olan “إنسان” tabirini kullanmamıştır. Bu görüşü savunanlara göre bu tabirin kullanıldığı kimse hakkında hiçbir şeyin bilinmediği, sadece var olduğunun bilindiği kastedilmektedir.⁵⁵ Nitekim dikkat

⁵¹ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr*, c. I, s. 169-170.

⁵² Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, c. II, s.234; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, c. IV, s. 191.

⁵³ Hanbelî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *es-Sârimu'l-Munkî fî'r-Reddi ale's-Subkî*, (tahk. Akîl b. Muhammed b. Zeyd el-Muktarî), Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut, 2003, s. 177.

⁵⁴ Selâme, Muhammed Halef, *Lisânu'l-Muhaddisîn*, I-V, y.y., 2007, c. III, 149.

⁵⁵ Selâme, *Lisânu'l-Muhaddisîn*, c. III, s. 151.

edilecek olursa Zehebî bu tabiri birden fazla meçhul râvînin bulunduğu ve rivâyetlerinin münker olması durumunda kullanmıştır.

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) de Sem'ân nüshasıyla ilgili olarak Cüzekânî'nin kanaatini aktarmıştır.⁵⁶ İbn Hacer, Sem'ân-Enes tarikini “لا يكاد يعرف” diyerek neredeyse hiç bilinmeyen bir tarik olarak nitelendirmiştir.⁵⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*'da Sem'ân b. el-Mehdî - Ca'fer b. Hârûn el-Vâsitî - Muhammed b. Mukâtil er-Râzî tarikiyle nakledilen Sem'ân'a ait bir nüshayı şöyle değerlendirmektedir:

“Bu nüsha Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, Ca'fer b. Hârûn el-Vâsitî, Semân tarikiyle rivâyet edilmiş ve nüsha zikredilmiştir. Bu nüshada üç yüzden fazla hadis bulunmaktadır. Onların metinlerinin çoğu uydurmadır.”⁵⁸

Buradan da anlaşıldığına göre Sem'ân'ın Enes'ten naklettiği hadislerin bulunduğu nüshanın isnâdı şöyledir:

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

Ca'fer b. Hârûn el-Vasitî

Sem'ân b. el-Mehdî

Enes b. Mâlik

Hz. Peygamber

Sem'ân b. el-Mehdî, tabakât, cerh ve ta'dil kitaplarında hakkında bilgi bulunmayan râvîlerden birisidir. Sonraki dönem hadis âlimleri *Sem'ân Nüshası* ve bu isnâd ile ilgili değerlendirmelerinde Cüzekânî, Zehebî ve İbn Hacer'in görüşlerine dayanarak *Müsnedü Enes*'in Sahabî'den sonraki râvîsi olan Sem'ân b. el-Mehdî'nin meçhûl bir râvî olduğunda ittifak etmişlerdir.⁵⁹ İbnü'l-Cevzî,

⁵⁶ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, c. IV, s. 191.

⁵⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁹ Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa fi'l-Ahâdisi'l-Mavdûa*, I-II, (tahk. Ebû Abdîrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyde), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, c. II, s. 120; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ahâdisi'l-Mevdûa*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1407, s. 424; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 504; Muhammed b. Derviş el-Hût, *Esna'l-Metâlib fi Ahâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., t.y., s.339; Muhammed b. Tâhir Fettenî, *Tezkiretu'l-Mevdûât*, İdâretu't-Tibâati'l-Munîre, y.y., 1343, s. 9; Ali el-Kârî, Nureddîn, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahâdisi'l-Mevdûa*, (Muhammed es-Sabbâğ), Dâru'l-Emâne-Muessesetu'r-Risâle, Bey-

Sem'ân'ı meçhul olmasının yanı sıra "münkeru'l-hadis" olarak cerhetmiştir.⁶⁰

Sem'ân nüshasının diğer râvîleri olan Ca'fer b. Hârûn el-Vâsîtî ve Muhammed b. Mukâtil er-Râzî de cerh ve ta'dil âlimleri tarafından cerh edilmişlerdir. Zehebî, *Müsnedü Enes*'in Sem'ân'dan sonraki râvîsi olan Ca'fer b. Hârûn'un Muhammed b. Kesîr es-San'ânî'den rivâyette bulunduğunu, ondan mevzû bir haber rivâyet ettiğini belirterek onu cerhetmiştir.⁶¹ İbn Hacer de ona uymuş, Zehebî'nin bu görüşünü destekleyen bir delili Sem'ân b. Mehdî'nin tercemesinde zikredeceğini belirtmiş,⁶² burada Muhammed b. Mukâtil - Ca'fer b. Hârûn - Sem'ân el-Mehdî - Enes isnadıyla nakledilen iki haber zikretmiştir.⁶³

Sem'ân nüshasında yer alan hadisleri değerlendiren hadis âlimleri "وفي إسنادِهِ"⁶⁴, "وفي سنده غير واحد من المجهولين"⁶⁵ "وفي إسنادِهِ مِنْ الْمَجَاهِيلِ غَيْرُ وَاحِدٍ"⁶⁶ gibi ifadelerle isnâdda birden fazla meçhul râvînin olduğunu belirtmişlerdir. Sem'ân el-Mehdî ve Ca'fer b. Hârûn isnâdın iki meçhul râvisidir. Hadis âlimlerinin bu iki râvînin meçhullüğünü ya da Mukâtil b. Muhammed er-Râzî'den sonraki meçhul diğer bazı râvîleri dikkate alarak böyle bir değerlendirmede buldukları anlaşılmaktadır.

Hadisin isnâdında bulunan ve Sem'ân nüshasının kendisinden yayılmış olduğu Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862) hakkında tabakât kitaplarında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Onun Rey kâdîlığı yaptığı ve ashâb-ı rey'in önde gelen imamlarından birisi olduğu belirtilmektedir.⁶⁸ Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî (ö. 226/841) ile karıştırılmaması için isminin sonuna "لا المروزي" (Mervezî olmayan) kaydı konulmaktadır.⁶⁹

rut, 1971, s. 407, *el-Masnû fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mavdû'*, (tahk. Abdulfettâh Ebû Gude), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1398, s. 247.

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ahâdîsi'l-Vâhiye*, c. II, s. 895.

⁶¹ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, c. I, s. 420.

⁶² İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, c. II, s. 480.

⁶³ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. IV, s. 191.

⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye*, c. II, s. 878.

⁶⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, c. IV, s. 191.

⁶⁶ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr*, c. II, s. 60.

⁶⁷ Cûzekânî, *a.g.e.*, c. II, s. 155.

⁶⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. VII, s. 518.

⁶⁹ Şemsuddîn Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, c. IV, s. 47, *el-Muğnî fî'd-Duafâ*, I-II, (tahk. Nuredîn İtr), İdâretü İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Katar, 1994, c. I, s. 411; İbn Hacer, *Lisânü'l-*

Ebû Ya'lâ el-Halîlî (ö. 446/1055) *el-İrşâd fî ma'rifeti ulemâi'l-hadîs* isimli eserinde Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî'nin sika bir râvî olduğunu, Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahîh*'inde ondan çok hadis rivâyet ettiğini onun İbnü'l-Mubârek'in (ö. 181/797) ashâbının önde gelenlerinden birisi olduğunu belirterek, Suheyb b. Suleym'in Buhârî'den şunları naklettiğini kaydetmiştir:

“...Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'yi şöyle derken işittim: “Bize Muhammed b. Mukâtil tahdîs etti.” Ona: “er-Râzî mi?” denildiğinde şöyle karşılık vermiştir: “Yazıklar olsun. Gökten yere düşmem Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'den hadis rivâyet etmemden daha iyidir.”⁷⁰

Burada Buhârî'nin kendisine tahdis ettiğini belirttiği Sem'ân nüshasında yer alan Muhammed b. Mukâtil değil, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî'dir. Nitekim Buhârî, sözlerinin devamında Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'yi tenkit etmekte ve ondan hadis tahdis etmediğini ifade etmiş olmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî, “وأظن ذلك من قبل الرأي” Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'nin ashâb-ı reyden olduğu için cerhedilmiş olabileceğini belirtmiştir.⁷¹

db | 51

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Muttefik ve'l-Muteferrik* isimli eserinde Muhammed b. Mukâtil isminde dört isim zikretmektedir.⁷² Bunlardan Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'nin (Muhammed b. Mukâtil Ebû Abdillâh er-Râzî) Cerîr b. Abdulhamîd, Hukkâm b. Silm, Vekî, Ebû Muâviye, İshâk b. Süleymân'dan hadis rivâyet etti-

Mizân, c. VII, s. 518; Abdurraûf Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu Câmi's-Sağîr*, I-VI, el-Mektebetu't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Kahire, 1356, c. IV, s. 464; Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-Ahâdîs'i'd-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseriha's-Seyyiu fî'l-Umme*, I-XIV, Dâru'l-Meârif, Riyad, 1992, c. VII, s. 304.

⁷⁰ Ebû Ya'lâ Halîl b. Ahmed Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*, I-III, (tahk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409, c. III, s. 905.

⁷¹ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, c. VII, s. 518.

⁷² Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed b. Mukâtil ismini taşıyan 4 râvinin isimlerini şöyle sıralamıştır: 1. Muhammed b. Mukâtil b. Hakîm el-Hilâlî el-Kûfî 2. Muhammed b. Mukâtil Ebu'l-Hasen el-Mervezî 3. Muhammed b. Mukâtil Ebû Abdillâh er-Râzî 4. Muhammed b. Mukâtil es-Sayrafi. Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed, *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*, I-III, (tahk. Muhammed Sâdik Âydan el-Hâmidî, Dâru'l-Kâdirî li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevezî', Dimaşk, 1997, c. III, ss. 1873-1874.

ğini, İsa b. Muhammed el-Mervezî ve Ahmed b. Ali el-İsfezenî⁷³ er-Râzî'nin de ondan hadis rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁷⁴

Zehebî (ö. 748/1348) onun hakkında şöyle demiştir: “*Veki’ ve onun tabakasından hadis rivâyet etmiştir. Tenkit edilmiştir, ancak terk de edilmemiştir/metruk değildir*”⁷⁵

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî ile Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî (ö. 246/860)⁷⁶ zaman zaman bir birbirine karıştırılmıştır. İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin ondan hadis işittiğini ancak ondan hadis rivâyetinde bulunmadığını belirtmiştir.⁷⁷

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, el-Mâzerî'nin *el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim* isimli kitabında Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'den bahsettiğini, Hatîb el-Bağdâdî'nin onun hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: “*O, Abdullah b. el-Mubârek, Abbâd b. el-Avâm, Veki’ b. el-Cerrâh, Ebû Âsım en-Nebîl’den hadis rivâyet etmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel ve Buhârî Sahih’inde ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvîdir.*”⁷⁸

52 | db

Ancak Hatîb el-Bağdâdî'nin zikrettiği Mukâtil er-Râzî değil, Mukâtil er-Râzî el-Mervezî'dir. el-Mâzerî, İbn Mukâtil, ismi hakkında şu bilgiyi vermiştir: “*Fâkihlerdendi. Büyük bir ihtimalle o Ebül-*

⁷³ *Tehzîbu't-Tehzîb*'te “الا سعدي” şeklinde verilmiştir. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed Ahmed, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Matbaatu Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, Haydarâbâd, 1326, c. IX, s. 414. Elbânî, *Silsiletu'l-Ahâdîsi'd-Daife*, s. VII, s. 304.

⁷⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*, c. III, s. 1874.

⁷⁵ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, c. IV, s. 47.

⁷⁶ Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Keşşâf fî ma'rifeti Men Lehu Rivâye fî'l-Kutubi's-Sitte*, (tahk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Dâru'l-Kibleti lî's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1992, c. II, s. 223. İbn Hacer'in verdiği bilgilere göre Bağdat'ta ikâmet etmiş daha sonra Mekke'ye gelmiş ve burada vefat etmiştir. Abdullah b. Mübârek, ed-Derâverdi, Huşeym, Vekî, Mübârek b. Sa'îd es-Sevrî, Halef b. Halife, Hâlid b. Abdillâh el-Vâsıtî, Esbât b. Muhammed, Haccâc b. Muhammed, Ya'lâ b. Ubeyd, en-Nadr b. Şumeyl ve diğer bazı âlimlerden hadis rivâye etmiştir. Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtîm, Ebû Zur'â, İbrâhim b. el-Cüneyd, Muhammed b. İshâk es-Sâgânî, Muhammed b. Eyyûb b. ed-Duryes, İbrâhim el-Harbî, İsmâil Semûye, Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir es-Sâiğ, Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâiğ ve diğer bazı kimseler ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Ebû Hâtîm, onu “sadûk” olarak değerlendirmiş, İbn Hibbân da Sikât'ında ona yer vermiş ve onun “kâmil/mutkin” bir kimse olduğunu söylemiştir. Hatîb el-Bağdâdî de onu “sika” olarak değerlendirmiştir. Buhârî, onun 226 yılında vefât ettiğini belirtmiştir. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IX, ss. 468-469.

⁷⁷ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, c. VII, s. 518.

⁷⁸ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebibekr b. Eyûb b. Sa'd, *İğâsetu'l-Lehfân min Mesâyidi's-Şeytân*, I-II, (tahk. Muhammed Hâmid el-Fakî, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, t.y., c. I, s. 326.

Hasen Muhammed b. Mukâtil el-Kisâî'dir. O Mâlik'ten rivâyette bulunmuş, içerisinde Buhârî'nin de bulunduğu bir grup âlim ondan hadis rivâyet etmiştir."⁷⁹

İbn Hacer, İbnü'l-Kayyim'in Muhammed b. Mukâtil'in tercümesinde hata ettiğini⁸⁰ Buhârî'nin ondan değil, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî el-Mervezî'den hadis rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁸¹ Nitekim Ebü'l-Hasen b. Bâbeveyh'in Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'ye *Târihu'r-Rey* isimli eserinde yer vererek onun hakkında şunları söylediğini nakletmiştir:

"Rey şehrindeki ashâb-ı rey'in bir imamıydı. O reyde vefat etti. Fıkıh ilminde ileri derecedeydi. Süfyân b. Uyeyne, Ebû Muâviye, Vekî', İbn Fadl, el-Muhâribî, Hukkâm b. Silm, Silm b. el-Fadl, Kubeysa ve başkalarından hadis rivâyet etmiş, Muhammed b. Eyûb, el-Hamâmî, Muhammed b. Ali b. el-Hakîm et-Tirmizî, Ahmed b. Hâlid b. Ca'fer, el-Huseyn b. Hamdân ve başkaları da ondan hadis rivâyet etmiştir. 248'de veya daha sonra vefat etmiştir."⁸²

db | 53

İbn Hacer, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'yi *et-Takrîb*'te zayıf bir râvî olarak nitelendirmiştir.⁸³ Elbânî, Deylemî'nin Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, Ca'fer b. Hârûn, Sem'ân b. el-Mehdî isnâdıyla tahrîc ettiği *الفقر شين عند الناس ، وزين عند الله يوم القيامة* "*Fakirlik insanların yanında şer, kıyâmet gününde Allah'ın yanında ise zînettir*" hadisinin mevzû olduğunu belirterek bunun Sem'ân ya da Ca'fer b. Hârûn tarafından uydurulduğunu belirtmiştir.⁸⁴

C. Eserin Bölümleri (Bâb Başlıkları)

Süleymaniye El Yazmalar Kütüphanesi 787 numarada kayıtlı nüshanın mukaddimesinde belirtildiğine göre eserde 38 bâb yer

⁷⁹ Ebû Abillah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Mâzerî el-Mâlikî, *el-Mu'lim bi-levâidi Müslim*, I-III, (tahk. Muhammed eş-Şâzilî en-Neyfer), ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, Tunus, 1991, c. II, s. 481.

⁸⁰ Burada Mâzerî'nin bahsettiği 226 yılında vefat eden lakabı "ع" olan, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî Ebu'l-Hasen el-Kisâî'dir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IX, s. 468.

⁸¹ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, c. V, s. 388.

⁸² İbn Hacer, a.g.e., c. V, s. 388; *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IX, ss. 469-470.

⁸³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. I, s. 508.

⁸⁴ Elbânî, *Silsiletu'l-Ahâdisi'd-Daîfe*, c. IX, s. 30.

almaktadır. Mukaddimede Ali b. Osman el-Ûşî'nin şöyle dediği belirtilmektedir:

“... وهذا فهرسة الأبواب من هذا الكتاب. وهي ثمانية وثلاثون بالعدد والحساب”

Ûşî, bu ifadelerinden sonra Mukaddimede bâb başlıklarını şöyle sıralamıştır:

Müsnedü Enes'in Bâb Başlıkları	
1	İmân
2	Hz. Peygamber ve Ümmeti
3	İlim ve Âlimler
4	Cehâletin Zemmi
5	Kur'ân
6	Zikir
7	Zühd
8	İhlâs ve Riyâ
9	Abdest ve Gusul
10	Namaz
11	İmamlık ve Mescidler
12	Oruç
13	Sadaka
14	Hac ve Umre
15	Cihâd
16	Fakirlik ve Zenginlik
17	Yemek
18	Rızık ve Kanaat
19	Cömertlik ve Cimrilik
20	Tevâzu
21	Dili Koruma
22	Adalet ve Zulüm
23	Akrabalık Bağı ve Arkadaşlık
24	Meslekler
25	Âhir Zamân'ın Fesâdı
26	Günahlar
27	Tevbe
28	Şefaât
29	Hayırlı Ameller
30	Sünnet ve bidat
31	Kadın
32	Hastalık ve Ölüm
33	Hz. Peygamber'in Vefatı
34	Cenâze Teşyiî ve Cenaze Namazı
35	Kabir Ehlinin Bağışlanması
36	Cennet ve Cehennem
37	Cennet Ehlinin Kerâmetleri

Muakaddimede 38 âdet bâb başlığından söz edilmesine rağmen 36 adet bâb başlığı sıralanmıştır. Daha sonra Kitap içerisindeki bölümlere geçilmiş ve her bölümde hadisler zikredilmiştir. Bölümlere baktığımızda bir bâb başlığının daha yer aldığını görmekteyiz. Yukarıdaki listede 35 ve 37. bâb başlıklarının arasında “فيما جاء في الجنة” “Cennet ve Cehennem Hakkında Gelen Haberler” isimli bir başlığı yer almaktadır.⁸⁵ Ancak belirttiğimiz gibi bu bâb mukaddimede verilen listede zikredilmemiştir. Bu durum müstensihin bu başlığı unutmuş olma ihtimalini akla getirmektedir. Buna göre elimizdeki el yazma nüshada 37. bölüm yer almaktadır. Hadislerin yer verildiği bölümlerde yer alıp mukaddimede zikredilen bölümde isimleri zikredilen listede yer almayan başka bir bâb başlığı bulunmamaktadır. Bu durumda bâb başlığı olarak mukaddimede zikredilen 38 rakamına ulaşamamaktayız. Şayet mukaddimede bâb başlığı

⁸⁵ Ûşî, a.g.e., vr. 73^a.

sayısı olarak verilen 38 rakamını doğru olarak kabul edecek olursak hem mukaddimede hem de eserin içerisinde yer almayan bir bölümün eksik olduğunu belirtmek durumundayız.

Elimizdeki el yazmada mukaddimede başlıklar sıralandıktan sonra “باب ما جاء من الأخبار في العلم والعالم” “ilim ve âlim hakkında gelen haberler” bölümü gelmiş ve konuyla ilgili hadisler sıralanmıştır.⁸⁶ Mukaddimede ilk iki sırada zikredilen “İmân” ve “Hz. Peygamber ve Ümmeti” bölümleri nüshada yer almamaktadır. Bu elimizdeki el yazmanın varaklarındaki bir eksiklikten kaynaklanmamaktadır. Çünkü varaklarda herhangi bir kesinti olmaksızın mukaddimede isimler sıralandıktan hemen sonra ilim ile ilgili bölüme geçilmiştir. Mukaddimede bu iki bâb başlığının verildiğini dikkate alacak olursak bu bölümler günümüze ulaşmamıştır. Muhtemelen müstensihnin yararlandığı nüsha da eksiktir.

Mukaddimede ilk iki sırada zikredilen “İman”, “Hz. Peygamber ve Ümmeti” bâb başlıkları metin içerisinde yer almamaktadır. Bu durum nüshanın eksik olduğunu düşündürmektedir.

Bâb başlıkları açısından diğer bir sorun ise bâb başlıklarındaki isimlendirme farklılığıdır. Metin içerisindeki başlıklarla mukaddimede zikredilen başlıklar arasındaki farklılıklar şu şekildedir:

Müsnedü Enes		
	Mukaddimede	Eser İçerisinde
3	باب في العلم والعلماء	باب ما جاء من الأخبار في العلم والعلماء
5	باب في القرآن	باب الأخبار في القرآن
6	باب في الذكر	باب في الذكر والتسبيح
7	باب في الزهد	باب في الزهد والعبادة
8	باب في الإخلاص والرياء	باب في الرياء والإخلاص
13	باب في الصدقة	باب الصدقة
14	باب في الحج والعمرة	باب الحج والعمرة
15	باب في الجهاد	باب الجهاد
17	باب في الأكل	باب في الأكل والطعام
20	باب في التواضع	باب في التواضع والخدمة

Ayrıca metin içerisinde 23. Bâb ile 24. Bâblar arasında takdim ve te'hir olmuştur. Yani Mukaddimede 23. bâb başlığı olarak yer

⁸⁶ Üşî, a.g.e., vr. 59^b.

alan “باب في الصلة والصحة” başlığı 24. bâb olarak verilmiş; 24. bâb olarak zikredilen “باب في الحرف” ise 23. başlık olarak yer almıştır.⁸⁷

Ûşî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi veren kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu kaynaklarda Ûşî'nin *Müsnedü Enes* isimli eserinden söz edilmemektedir.⁸⁸ Ûşî'nin bu eseriyle ilgili en güvenilir bilgiyi yine Ûşî'nin kendisinden öğrenmekteyiz. Nitekim *Nisâbü'l-Ahbâr* isimli eserinde Ûşî, *Müsnedü Enes* isimli eserden bahsetmiş⁸⁹ ve daha önce de belirttiğimiz gibi bu eserde *Müsned*'den 26 hadis nakletmiştir.

Müsnedü Enes'te yer alan bazı bâb başlıkları Ûşî'nin *Nisâbü'l-Ahbâr*'da yer alan bâb başlıkları ile örtüşmektedir. Bâb başlıklarındaki bu yakınlık eserin Ûşî'ye aidiyetini kuvvetlendiren bir unsurdur. Özellikle klasik hadis kitaplarımızda yer alan ve meşhûr olan bâb başlıklarının dışındaki bazı nâdir bâb başlıklarındaki benzerlik bunu daha da kuvvetli kılmaktadır. “باب في حفظ”, “باب في مذم الجهل”, “باب في الشفاعة”, “اللسان” gibi bâb başlıkları her iki eserde de müşterek olarak yer almaktadır.

	Müsnedü Enes	Nisâbü'l-Ahbâr
1	باب في الإيمان	x
2	باب في النبي عليه وأمته	ما جاء في النبي ومعجزاته
3	باب في العلم والعلماء	ما جاء في علم وطلبه في العلماء في العلماء السوء
4	باب في مذمة الجهل	في مذمة الجهل وأهله
5	باب في القرآن	ما جاء في القرآن (العظيم)
6	باب في الذكر	في ذكر الله تعالى
7	باب في الزهد	x
8	باب في الإخلاص والرياء	ما جاء في الإخلاص والرياء
9	باب في الوضوء والغسل	ما جاء في الوضوء وأثر الإغتسال
10	باب في الصلاة	ما جاء في الصلوات المكتوبات
11	باب في الإمامة والمساجد	x
12	باب في الصيام	ما جاء في شهر رمضان (فضله)
13	باب في الصدقة	ما جاء في الزكاة والصدقة
14	باب في الحج و العمرة	ما جاء في (فضل) الحج
15	باب في الجهاد	ما جاء في الغزو والجهاد
16	باب في الفقر والغنى	في الفقر والغناء
17	باب في الأكل	ما جاء في أكل وآدابه
18	باب في الرزق والقناعة	ما جاء في القناعة
19	باب في السخاوة والبخل	ما جاء في الجود والمروة والسخاوة والعطاء ما جاء في البخل
20	باب في التواضع	x
21	باب في حفظ اللسان	في حفظ اللسان
22	باب في العدل والظلم	x

⁸⁷ Ûşî, *Müsnedü Enes*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 787, vr. 67^b-68^a.

⁸⁸ M. Sait Toprak, *Müsnedü Enes*'i Ûşî'nin eserleri arasında zikretmiştir. “Ûşî”, *DİA*, c. XLII, s. 230.

⁸⁹ Ûşî, Ali b. Osman, *Nisâbü'l-Ahbâr*, ss. 13-14, 19-20.

23	باب في الصلوة والصحبة	في صلوة الرحم
24	باب في الحرف	x
25	باب في فساد آخر الزمان	x
26	باب في الذنوب	x
27	باب في التوبة	ما جاء في التوبة والإستغفار
28	باب في الشفاعة	ما جاء في الشفاعة النبي عليه السلام
29	باب في أعمال الخير	x
30	باب في السنة والبدعة	ما جاء في السنة والبدعة
31	باب في النساء	x
32	باب في المرضى والموت	ما جاء في المرض والعبادة
33	باب في وفاة النبي	x
34	باب في تشييع الجنازة والصلوة عليها	ما جاء في الموت وتشيع الجنازة وغير ذلك
35	باب في التراحم على أهل القبور	ما جاء في التراحم والشفقة
36	باب في الجنة والنار	فيما جاء في الجنة والنار
37	باب كرامات اهل الجنة	x

Bazı kaynaklarda Sem'ân-Enes tarihiyle nakledilen nüshanın başlangıcının dolayısıyla da ilk hadisinin "أمتي في سائر الأمم كالقمر في النجوم" "Benim ümmetim diğer ümmetlere nispetle yıldızlar içerisinde ay gibidir." hadisi olduğu söylenmektedir.⁹⁰ Hadis, Ûşî'nin Müsned'de ilk bâb olarak zikrettiği "Kitâbu'l-İmân" bâbına değil, ikinci sırada zikrettiği "Hz. Peygamber ve ümmeti" bâbına uygun düşmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise bâb başlıklarının Ûşî tarafından verilir verilmediği meselesidir. *Nisâbü'l-Ahbâr*'la *Müsnedü Enes*'in yukarıda zikrettiğimiz bâb başlıklarındaki benzerlik de *Müsnedü Enes*'in Ûşî tarafından bâblandırıldığına işaret etmektedir. Bu konuda daha kuvvetli bir delil ise *Müsnedü Enes* nüshasında yer almaktadır. Mukaddimedede Ûşî'nin şöyle dediği belirtilmektedir:

"Haberlerin yazımını ve eserlerin öğrenilmesini teşvik etmek için hadisleri bölümlere ayırdım, bâblarının tertibini yaptım ve hadislerinin bulunmasını kolaylaştırdım."⁹¹

D. Hadislerinin Sayısı

Yazmada yer alan mukaddimedede verilen bilgiye göre eserde yaklaşık 300 hadisin yer aldığı belirtilmekte, tam bir rakam zikredilmemektedir:

⁹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, ss. 504, 511; Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, s. 424.

⁹¹ Ûşî, *Müsnedü Enes*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 787, vr. 59^a.

“Bu içerisinde yaklaşık 300 sahih hadisi koyduğum (bir kitaptır).”⁹²

Yazmada yer alan hadislerin sayısı bizim numaralandırmamıza göre ise 245’tir. Bu rakam eserin 300’e yakın hadis içerdiği bilgisiy-le uyuşmamaktadır. Bu durum bizi eserde bazı hadislerin eksik olduğu sonucuna götürmektedir. Bunu ancak yukarıda da değindiğimiz gibi eksik olan iki bâbla ve *Nisâbü’l-Ahbâr*’da yer alıp, el yazma nüshada yer almayan *Müsnedü Enes* hadisleriyle izâh edebiliriz. Bunlarla birlikte eserde 300’e yakın hadisin olduğunu söylememiz mümkündür.

Nisâbü’l-Ahbâr’da yer alıp *Müsnedü Enes* nüshasında yer almayan ancak *Müsned* hadisleri olarak zikredilen 13 hadis ile birlikte 256 hadise ulaşmaktayız. Yazma nüshanın Mukaddime bölümünde bâb ismi verilip eserin içerisinde yer almayan “İmân” ve “Hz. Peygamber ve Ümmeti” bâblarında yer alan ancak sayısını ve metinlerini tespit edemediğimiz hadislerle 300’e yakın rakamına ulaşmak mümkün görünmektedir.

58 | db

el-Ûşî’nin *Müsnedü Enes* için zikretmiş olduğu isnâdda bu hadislerin Sem’ân b. el-Mehdî vasıtasıyla Enes b. Mâlik’ten nakledilen rivâyetler olduğu anlaşılmaktadır. Sem’ân’ın Enes b. Mâlik’ten naklettiği hadislerin yer aldığı bir nüshadan İbn Hacer el-Askalânî bahsetmektedir. Ancak İbn Hacer bu eserde 300’den fazla hadis olduğunu belirtmektedir.⁹³ Elimizdeki nüshayı ve içerisinde bulunmayan bölümleri ve hadisleri de hesaba katarak düşündüğümüzde, İbn Hacer’in sözünü ettiği nüshanın el-Ûşî’nin rivâyet ettiği *Müsnedü Enes* isimli eser olduğu anlaşılmaktadır.

E. *Nisâbü’l-Ahbâr*’da Nakledilen *Müsnedü Enes* Rivâyetleri

Ûşî’nin *Müsnedü Enes*’i 1001 hadisi derlediği *Nisâbü’l-Ahbâr*’ının kaynakları arasındadır.⁹⁴ Ûşî, *Nisâbü’l-Ahbâr*’da *Müsnedü Enes*’ten 26 hadis nakletmiştir. Bu hadislerin bir kısmı aynı lafızlarla bugün elimizde bulunan el yazma ile birebir uygunluk arz etmektedir. Bu hadislerin bir kısmı aynı başlık altında aynı lafızlarla, bir kısmı ise aynı lafızlarla fakat farklı bölümlerde zikredilmiştir. Bazı hadisler

⁹² Ûşî, a.g.e., vr. 59^a.

⁹³ İbn Hacer, *Lisânu’l-Mîzân*, c. IV, s. 191.

⁹⁴ M. Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 85.

ise bugün elimizde bulunan *Müsnedü Enes*'te yer almayan rivâyetlerdir.

Şimdi öncelikle *Nisâbü'l-Ahbâr*'da yer alan *Müsnedü Enes* rivâyetlerinin tamamını yani 26 hadisi yer aldığı bölümlere göre, *Müsnedü Enes* nüshâsındaki bâb başlıkları ve lafızlarıyla mukayeseli olarak vermek istiyoruz:

1	نصاب الأخبار مسند أنس	في ذكر الله	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: ثمرة فؤادي ذكر الله وغمي لأجل أمتي الذين يكونون في آخر الزمان وشوقي إلى مولاي.
2	نصاب الأخبار	في الخوف	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: ما من مؤمن يبكي من خشية الله إلا غفر الله له ذنوبه وإن كان أكثر من نجوم السماء ودد قطر الأمطار. ثم قرأ: فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً
3	نصاب الأخبار	في التوبة	قال وبه قال عليه السلام: ما من عبد يبكي من خشية الله تعالى إلا غفر الله له ذنوبه وإن كان أكثر من عدد نجوم ودد قطر البحار ثم قرأ: ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً﴾
3	نصاب الأخبار	في الخوف	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: من اجتهد من أممي بترك شهوة من شهوات الدنيا فبتركها من مخافة الله تعالى آمنه الله تعالى من فزع الأكبر وأدخله الجنة.
	مسند أنس	الرزق والفتاة	قال وبه قال عليه السلام: من اجتهد من أممي بترك شهوة من شهوات الدنيا وتركها من مخافة الله تعالى آمنه الله من الفزع الأكبر وأدخله الجنة.
4	نصاب الأخبار مسند أنس	ما جاء في الزهد والورع في الزهد والعبادة	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: الزاهدون في الدنيا الراغبون في الآخرة هم الأمنون يوم القيامة. قال وبه قال عليه السلام إن الله تعالى عباداً في الأرض فلو بهم أنور من الشمس وقلعهم فعل الأنبياء، وهم عند الله أفضل الشهداء، ليس لهم في الدنيا قليل ولا كثير وهم راضون بقسمة الله تعالى والله تعالى راض عنهم بما هم فيه، فقال عمر رضي الله عنه يا رسول الله خيرنا من؟ فقال الزاهدون في الدنيا والراغبون في الآخرة الراضون بقضاء الله تعالى وقدره.
5	نصاب الأخبار	ما جاء في الإخلاص والرياء	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: إذا كان يوم القيامة نادى مناد أين المرءن وأين المخلصون قوموا وهاتوا أعمالكم وخذوا جزاءكم من سيدكم ثم قال لانصيب للمرأتين من عملهم إلا حسرة وندامة وشقاوة ثم قال: يا ابن آدم الإخلاص الإخلاص! فإن العبد لا ينجو إلا بالإخلاص.
	مسند أنس	الرياء والإخلاص	قال رضي الله عنه وبهذا الإسناد قال عليه السلام: إذا كان يوم القيامة ينادي مناد أين المرأون أين المخلصون؟ قوموا هاتوا أعمالكم وخذوا جزاءكم من سيدكم ثم قال: لا يُصيب المرأى من عمله شيئاً إلا حسرة وندامة وشقاوة ثم قال: يا ابن آدم الإخلاص الإخلاص فإن العبد ينجو بالإخلاص.
6	نصاب الأخبار	ما جاء في الإخلاص والرياء	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: ثلاث من كن فيه فهو منافق وإن كانت واحدة ففيه شعبة من النفاق إذا حدث كذب وإذا أوتى خان وإذا عد أخلف.
	مسند أنس		-
7	نصاب الأخبار	ما جاء في الأولياء والملائكة	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: أكرم الخلق على الله تعالى يعني من الملائكة أربعة جبريل وميكائيل وملك الموت وإسرافيل وفأما جبريل فصاحب الحرب والنصرة والجنود وأما ميكائيل موكل بقطر السماء ونبات الأرض وأما ملك الموت <فهو> موكل بقبض كل نفس في البر والبحر وأما إسرافيل فأمين الله ورسوله بين هؤلاء.
	مسند أنس		-
8	نصاب الأخبار	ما جاء في شفاعة النبي عليه السلام	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: ثلاثة تشفع فين الناس مثل شفاعة النبي <عليه السلام> العالم الخادم والفقير الصابر.
	مسند أنس	في الشفاعة	قال وبه قال عليه السلام: ثلاثة يشفع في الناس مثل شفاعة النبيين العالم

				والخادم والفقير الصابر.
9	نصاب الأخبار	ما جاء في شفاعته النبي عليه السلام	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم لمعاذ رضي الله عنه: لا تتكل على شفاعتي فإن شفاعتي لكل هالك.	
	مسند أنس	في الشفاعة	قال وبه قال عليه السلام لمعاذ رضي الله عنه: يا معاذ لا تتكل على شفاعتي فإن شفاعتي لكل هالك.	
10	نصاب الأخبار	ما جاء في شفاعته النبي عليه السلام	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: للعلماء شفاعته مثل شفاعته أنبياء بني إسرائيل.	
	مسند أنس	في الشفاعة	وبه قال عليه السلام: للمؤذنين شفاعته مثل شفاعته نبي من أنبياء بني إسرائيل فقال رجل: وهل لأنبياء بني إسرائيل شفاعته في الناس فقال: أقعد، أقليل العملا لأنبياء أفضل أم دواب الشهداء فقال: بل الأنبياء أفضل فقال النبي عليه السلام: لدواب الشهداء شفاعته في الناس فكيف لا يكون للأنبياء شفاعته.	
11	نصاب الأخبار	ما جاء في فضل هذه الأمة	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: إن أمتي على الخير ما لم يؤخروا المغرب حتى تظهر النجوم.	
	مسند أنس	في الصلاة	قال وبه قال عليه السلام: إن أمتي على الخير ما لم يؤخروا المغرب حتى تظهر النجوم.	
12	نصاب الأخبار	ما جاء في فضل هذه الأمة	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: غمي لأجل أمتي الذين يكونون في آخر الزمان.	
	مسند أنس	-	-	
13	نصاب الأخبار	في مذمة الجهل وأهله	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: لو أن الجاهل يعلم ما له عند الله من العقوبة لا يأكل طعاما يشهوه ولا يشرب شرابا يشهوه.	
	مسند أنس	في مذمة الجهل	قال وبه قال عليه السلام: عباد الله كونوا علماء ولا تكونوا جهالاً. فإن الجاهل في الدنيا كمثل الأعمى في سواد الليل لا يعرف طريقه فكيف يقطع الطريق وهو لا يعرف؟ وهو في الآخرة ملوم خاسر عند الله تعالى ثم قال أي قلب يدرك عذاب الجاهل في الآخرة؟ ولو أن الجاهل يعلم ماله عند الله من العقوبة لا يأكل طعاما يشهوه ولا يشرب شرابا يشهوه.	
14	نصاب الأخبار	في مذمة الجهل وأهله	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: هلاك رجال أمتي في اثنين: في ترك العلم وجمع المال.	
	مسند أنس	في مذمة الجهل	هلاك رجال أمتي في اثنين: في ترك العلم وجمع المال.	
15	نصاب الأخبار	في مذمة الجهل وأهله	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: خير الدنيا والآخرة مع العلم وشر الدنيا والآخرة مع الجهل.	
	مسند أنس	-	-	
16	نصاب الأخبار	في مذمة الجهل وأهله	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: العجوة من الجنة وهي شفاء من السم.	
	مسند أنس	-	-	
17	نصاب الأخبار	ما جاء في النكاح	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: لا تتزوجن شهيرة ولا نهبيرة ولا هديرة ولا لفوتا قيل الشهيرة؟ الرزقاء العجوز الكبير، والنهبيرة العجوز المدبرة الكبيرة الطويلة المهزولة والهديرة القصيرة الذميمة واللفوت ذات الولد من غيرك.	
	مسند أنس	-	-	
18	نصاب الأخبار	ما جاء في الزنا واللوطية والنظر إلى الحرم	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: أهل الزنا ليس على وجوههم نور وبهائم ولم يجعل الله في رزقهم بركة وهم عند الله إلا نتن من الجيفة وليس في النار قوم أشد عذاباً من أهل الزنا.	
	مسند أنس	في الذنوب	وبه قال عليه السلام: أهل الزنا ليس على وجوههم نور ولا بهائم ولم يجعل الله تعالى في رزقهم بركة.	
19	نصاب الأخبار	ما جاء في كسب الحلال والزجر عن الرياء	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: لعن الله أكل الربا وموكله وكتاتبه وشاهده.	
	مسند أنس	-	-	
20	نصاب الأخبار	ما جاء في العقل	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم العاقل صديقي، والأحمق عدوي. ثم قال: لا تصاحبوا مع الأحمق ولا تقاطعوا عن العاقل.	

	قال وبه قال عليه السلام: العاقل صديقي والأحمق عدوي ثم قال: لا تصحبوا مع الأحمق ولا تقطعوا عن العاقل فليس للمواشي خير من العقل (م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: ليس للمراء المسلم شئى خير <له> من عقله.	في الصلّة والصحيّة	مسند أنس	
21		ما جاء في العقل	نصاب الأخبار	
	-	-	مسند أنس	
22	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: زين الإسلام الحلم، وزين الكعبة الطواف والتسبيح.	ما جاء في الحكم العفو وكظم الغيظ	نصاب الأخبار	
	-	-	مسند أنس	
23	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: المنان والبخيل لا يدخلان الجنة حتى يتوبا.	ما جاء في البخيل	نصاب الأخبار	
	وبه قال عليه السلام: المنان والبخيل لا يدخلان الجنة حتى يتوبا ويرجعا.	في السخاوة والبخل	مسند أنس	
24	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: أفضل الدعاء الإستغفار.	ما جاء في التوبة	نصاب الأخبار	
	-	-	مسند أنس	
25	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم من قام على مريض يوما وليلة بعثه الله يوم القيامة مع خليل الرحمن وجاوز على الصراط كالبرق الأرع.	ما جاء في المرض والعيادة	نصاب الأخبار	
	-	-	مسند أنس	
26	(م) قال النبي صلى الله عليه وسلم: تفتح أبواب الجنة يوم الاثنين ويوم الخميس فيغفر الله لكل عبد مسلم لا شرك بالله شيئا إلا عبدا كان بينه وبين أخيه شحناء فيقال: أنظروا هذين حتى يصطلحا.	في شرف الأزمان والأماكن والبلدان	نصاب الأخبار	
	-	-	مسند أنس	

Yukarıda yer verdiğimiz 26 hadisin bir kısmı *Müsnedü Enes*'in el yazma nüshasında aynı bölüm adı altında aynı lafızlarla yer almaktadır. Bir kısmı farklı bir bölümde ancak aynı lafızlarla yer almakta, bir kısmı ise *Nisâbü'l-Ahbâr*'da *Müsnedü Enes*'ten alındığı belirtilmekle birlikte elimizde bulunan mevcut yazmada yer almayan hadislerden oluşmaktadır.

db | 61

	<i>Nisâbü'l-Ahbâr</i> 'da Yer Alan <i>Müsnedü Enes</i> Rivâyetleri	Hadis Sayısı
1	<i>Nisâbü'l-Ahbâr</i> ve <i>Müsnedü Enes</i> 'te Aynı bâblarda Müşterek ya da Yakın lafızlarla yer alan rivâyetler	8
2	<i>Nisâbü'l-Ahbâr</i> 'da farklı bir bölümde yer alıp <i>Müsnedü Enes</i> 'te müşterek lafızlarla yer alan rivâyetler	5
3	<i>Nisâbü'l-Ahbâr</i> 'da Yer Alıp <i>Müsnedü Enes</i> Nüshasında Yer Almayan Hadisler	13
	Toplam	26

Şimdi bu hadisleri zikretmek istiyoruz:

a. *Nisâbü'l-Ahbâr* ve *Müsnedü Enes*'te Aynı Bâblarda Müşterek ya da Yakın Lafızlarla Yer Alan Rivâyetler

Nisâbü'l-Ahbâr ile *Müsnedü Enes*'i karşılaştırdığımızda 8 hadisin aynı bölümlerde ve aynı ya da yakın lafızlarda yer aldığı görülme-

tedir. Bu hadisler yukarıda yer verdiğimiz 26 hadisin yer aldığı tablodaki 4, 5, 8, 9, 10, 13, 14 ve 23. hadislerdir. Bunlardan 4, 10 ve 13. hadisler *Nisâbü'l-Ahbâr*'da ihtisarla kaydedilmiştir.

Bazı hadislerin lafızları arasında farklılıklar görülmektedir.

”ينادي“/”نادى“ (4), ”الراضون بقضاء الله تعالى وقدره“ /”هم الآمنون يوم القيامة“ (5), ”فإن العبد ينجو بالإخلاص“ /”فإن العبد لا ينجو إلا< بالإخلاص“ (5), العالم والخادم /العالم الخادم والفقير الصابر, (5) ”لا يصيب المرابي من للمرأتين من عملهم (10), ”مثلشفاعة النبي< عليها السلام>“ (8), والفقير الصابر مثل شفاعة نبي من ”مثلشفاعة أنبياء بني إسرائيل“ (10), ”للمؤذن شفاعة“ /”للعلماء شفاعة“ (10). Bu farklılıklar *Nisâbü'l-Ahbâr*'ın çeşitli nüshalarından kaynaklanan farklılıklar olmalıdır.

b. *Nisâbü'l-Ahbâr*'da Farklı Bir Bölümde Yer Alıp *Müsnedü Enes*'te Müşterek Lafızlarla Yer Alan Rivâyetler

Yukarıda yer verdiğimiz 2, 3, 11, 18 ve 20 nolu hadisler bu kategoride değerlendirilebileceğimiz hadislerdir. Bu rivâyetler arasında da bazı lafız farklılıkları bulunmaktadır.

62 | db

c. *Nisâbü'l-Ahbâr*'da Yer Alıp *Müsnedü Enes* Nüshasında Yer Almayan Hadisler

Ali b. Osman el-Ûşî'nin *Nisâbü'l-Ahbâr*'da, *Müsnedü Enes*'ten aktardığı 13 rivâyet elimizdeki yazma nüshada bulunmamaktadır. Bu hadisler, 1, 6, 7, 12, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 25 ve 26 numaralı hadislerdir.

Yukarıdaki tabloya göre 1, 6, 15, 16, 24, 25. sırada yer verdiğimiz hadisler *Nisâbü'l-Ahbâr*'da sırasıyla *Zikir* (1), *İhlâs ve Riyâ* (6), *Cehâlet ve Cehâlet Ehlinin Zemmi* (15-16), *Tevbe* (24), *Hastalık ve Ölüm* (25) bölümlerinde yer almaktadır. Bu bölümler *Müsnedü Enes*'te de yer almaktadır. Dolayısıyla bu hadislerin *Müsnedü Enes*'te aynı bölümlerde yer alıp elimizde bulunan nüshada bulunmayan hadislerden oldukları söylenebileceği gibi, başka bölümlerde yer alan hadislerden oldukları da söylenebilir. Çünkü Ûşî, *Müsned*'de yer alan hadisleri *Nisâbü'l-Ahbâr*'da farklı bölümlerde zikredebilmektedir. el-Ûşî, bu hadislerin kaynağı olarak *Müsnedü Enes*'i göstermektedir. Bu nedenle söz konusu hadisleri *Müsnedü Enes* hadisleri olarak kabul etmek durumundayız.

7, 12, 17, 19, 21, 22 ve 26 numaralı hadisler için ise durum daha farklıdır. Çünkü bu hadislerin yer aldığı bölüm başlıkları

Velîler ve Melekler (7), Ümmetin Fazileti (12), Nikâh (17), Helal Kazanç ve Ribâdan Kaçınmak (19), Akıl (21), Affetmenin Hükümü (22), Zamanlar, Mekanlar ve Beldelerin Faziletleri (26) elimizde bulunan *Müsnedü Enes* nüshasında ismi zikredilmeyen bölümlerdir. Ali b. Osman el-Ûşî bu hadisleri de *Müsned*'den aldığını belirtmekte ve hadislerin başında *Müsnedü Enes*'i simgeleyen “م” harfini kullanmaktadır. Şayet bu hadisler *Müsnedü Enes*'in orjinalinde bulunan hadisler ise bu hadislerin hangi bölümlerde yer almış olabileceği konusunda kesin bir kanaat belirtmek güçtür. Ancak hadislerin içeriklerine bakarak tahminde bulunabiliriz. *Nisâbü'l-Ahbâr*'da *Müsnedü Enes*'ten alındığı belirtilmiş olup, *Nisâb*'ta zikredildiği bölümleri *Müsnedü Enes*'te bulunmayan yedi hadisin asıl itibariyle *Müsned*'in hangi bölümlerine ait hadisler olabileceği konusunda fikir yürütmek mümkündür. Muhtemelen Ali b. Osman el-Ûşî, *Müsnedü Enes*'te farklı bölümlerde yer alan bu hadisleri *Nisâbü'l-Ahbâr*'da *Müsned*'dekinden farklı bâblarda zikretmiştir. Bu 7 hadis ile ilgili tespitlerimizi şöyle sıralayabiliriz:

- 7. sırada yer alan “أكرم الخلق على الله تعالى يعني من الملائكة أربعة...” hadisi *Nisâbü'l-Ahbâr*'da “ما جاء في الأولياء والملائكة” isimli bâbta yer almaktadır. Bu ve buna yakın bir bâb ismi *Müsnedü Enes*'te yer almamaktadır. Ancak hadisin konusu itibariyle “hastalık ve ölüm” bâbında yer alan bir hadis olduğu söylenebilir. Nitekim bu rivâyette ölüm meleşinden ve ölüm meleşinin yerde ve denizde tüm nefislerin canlarını kabzetmekle görevli olduğundan söz edilmektedir.
- 12. sırada yer alan “ما جاء في فضل هذه الأمة” hadisinin, *Müsnedü Enes*'te yer alan “Hz. Peygamber ve Ümmeti” bâbı ile “Âhir zamanın Fesâdı” babına ait bir hadis olma ihtimali yüksektir.
- 17. sırada yer alan “لا تتزوجن شهيرة ولا نهبرة ولا هدبرة ولا لفوتا...” hadisinin, en yakın konu olarak “kadın” bâbında yer alan bir hadis olduğu söylenebilir.
- 19. sırada yer alan ribâ ile ilgili “لعن الله أكل الربا وموكله وكاتبه وشاهده” hadisinin *Müsnedü Enes*'in “günahlar” bölümüne ait bir hadis olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim ribâ ile ilgili *Müsned*'de yer alan diğer bir hadis de bu bölümde yer almaktadır.
- 21. hadis olan “ليس للمراء المسلم شئى خير <له> من عقله” hadisi *Nisâbü'l-Ahbâr*'da “Akıl” bölümünde yer almaktadır. Bu isimde bir bölü *Müsnedü Enes*'te bulunmamaktadır....

- 22. Hadis "Zin الإسلام اللحم، وزين الكعبة الطواف والتسبيح" *Nisâbü'l-Ahbâr*'da "ما جاء في الحكم/الحلم العفو وكظم الغيظ" isimli bölümde yer almaktadır. Bu hadisin *Müsnedü Enes*'in mukaddimesinde "Zikir"; içerisinde ise "Zikir ve tesbih" olarak kaydedilen bölümüne ait bir hadis olması uygun düşmektedir.
- 26. hadis konusu itibariyle cennetle ilgilidir. *Nisâbü'l-Ahbâr*'da "Zamanların, mekânların ve beldelerin şerefi" ile ilgili bölümde yer almıştır. Bu hadisin *Müsnedü Enes*'in 36. Bâbı olan "Cennet ve Cehennem" isimli bölüme ait bir hadis olması muhtemel görünmektedir.

F. Hadis Kaynaklarında *Müsnedü Enes* Rivâyetleri

Ali b. Osman el-Ûşî'den önce bazı hadis kaynaklarında Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, Ca'fer b. Hârûn el-Vâsıtî, Sem'ân b. el-Mehdî, Enes b. Mâlik tarikiyle nakledilen bazı hadisler yer almaktadır. Yine bazı mevzuat kaynaklarında metinleri verilen hadislerin Sem'ân nüshasında yer alan rivâyetler olduğu belirtilmektedir. Bu hadislerden bir kısmı Ali b. Osman el-Ûşî'den gelen nüshada yer almakta bir kısmı ise yer almamaktadır. Tespit ettiğimiz bu hadisler şunlardır:

64 | db

الترغيب في فضائل الأعمال (ö.l. 385/996)	إذا لعق الرجل القصة استعقرت له القصة فتقول: اللهم اغتقه من النار كما اغتقتني من يد الشيطان	1
مسند أنس الفقيه والمتفقه (ö.l. 463/1071)	إذا لعق الرجل القصة قالت القصة: اللهم اغتقه كما اغتقتني من يد الشيطان. جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فسأله عن العباد والفقهاء، فقال: يا رسول الله: العباد أفضل عند الله أم الفقهاء؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «فقيه أفضل عند الله من ألف عابد»	2
مسند أنس الفقيه والمتفقه (ö.l. 463/1071)	أن رجلاً جاء قال يا رسول الله العباد أفضل أم الفقهاء؟ قال: فقيه واحد أفضل من ألف عابد.	3
-	-	-
الترغيب في فضائل الأعمال (ö.l. 463/1071)	إذا كان يوم القيامة يقول الله تعالى للعابد: ادخل الجنة، فإنما كانت منفعتك لنفسك، ويقال للعالم: اشفع تشفع، فإنما كانت منفعتك للناس	4
مسند أنس الفقيه والمتفقه (ö.l. 463/1071)	أفضل العلم: الذي يحتاج إليه الناس.	5
الترغيب في فضائل الأعمال (ö.l. 463/1071)	أفضل العلم الذي يحتاج إليه الناس.	6
مسند الفردوس (ö.l. 509/1115)	أرحموا ثلاثة: غني قوم قد افتقر، وعزيز قوم قد ذل، وفقيرها يلعب به الجاهل	-
مسند أنس الفقيه والمتفقه (ö.l. 543/1148)	الفقر شين عن الناس، وزين عند الله يوم القيامة.	6
الاباطيل والمناكير (ö.l. 543/1148)	الفقر شر عند الناس زين عند الله تعالى يوم القيامة. إن أمتي على الخير ما لم يتحولوا عن القبلة، ولم يستثنوا في إيمانهم	-

7	مسند أنس	إِنَّ أُمَّتِي عَلَى الْخَيْرِ مَا لَمْ يَحْوُلُوا عَنِ الْقِبْلَةِ وَلَمْ يَسْتَنْتُوا فِي إِيْمَانِهِمْ.
8	الأباطيل والمنكير (öl. 543/1148)	إِذَا مَرَضْتُمْ فَلَا تَتَمَنَّوْا الْعَاقِبَةَ، فَإِنَّ الْمَرَضَ خَيْرٌ لِلْمُؤْمِنِ مِنَ الصَّحَّةِ، وَالْمَرَضُ هِدْيَةٌ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلْعِبَادِ
9	الأباطيل والمنكير (öl. 543/1148)	شِرَارُ النَّاسِ التَّجَارُ وَالزَّرَاعُ
	مسند أنس	أَشْرَارُ النَّاسِ التَّجَارُ وَالزَّرَاعُ إِلَّا مَنْ شَخَّ مِنْهُمْ عَلَى دِينِهِ.
10	معجم ابن عساكر (öl. 571/1176)	راحة نفسي مع أصحابي وقررة عيني في الصلاة وثمرة فوادي ذكر الله وغمي لأجل أمتي الذين يكونون في آخر الزمان وشوقي إلى مولاي ثم قرأ {فاعلموا أن الله مولاكم نعم المولى ونعم النصير}
11	تاريخ دمشق (öl. 571/1176)	يقول الله تعالى ما من عبد من عبادي تواضع لي عند خلقي إلا وأنا أدخله جنتي وما من عبد من عبيدي تكبر عند حقي إلا وأنا أدخله ناري
12	تاريخ دمشق (öl. 571/1176)	ما من عبد من عبادي استحيا من الحلال إلا ابتلاه الله بالحرام
13	العلل المتناهية (öl. 597/1201)	عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ "لَأَصْحَابِهِ إِذَا مَرَضْتُمْ فَلَا تَمَنَّوْا الْعَاقِبَةَ فَإِنَّ الْمَرَضَ خَيْرٌ لِلْمَرِيضِ مِنَ الصَّحَّةِ وَالْمَرَضُ هِدْيَةٌ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلْعِبَادِ إِذَا مَرَضْتُمْ فَلَا تَمَنَّوْا الْعَاقِبَةَ فَإِنَّ الْمَرَضَ خَيْرٌ لِلْمَرِيضِ مِنَ الصَّحَّةِ وَالْمَرَضُ هِدْيَةٌ اللَّهُ تَعَالَى لِعِبَادِهِ.
14	العلل المتناهية (öl. 597/1201)	موت الفجأة رحمة للمؤمنين وعذاب للكافرين
	مسند أنس	موت الفجأة رحمة للمؤمنين وعذاب على الكافرين.
15	الدرة الثمينة في أخبار المدينة (öl. 643/1245)	ما من أحد من أمتي له سعة ثم لم يزرني فليس له عذر
16	الدرة الثمينة في أخبار المدينة (öl. 643/1245)	من زارني ميتا فكأنما زارني حيا، و من زار قبري وجبت له شفاعتي يوم القيامة وما من أحد من أمتي له سعة ثم لم يزرني فليس له عذر.
17	لسان الميزان (öl. 852/1449)	الخدام في أمان الله عز وجل ما دام الخادم في خدمة المؤمن وللخادم في الخدمة أجر الصائم القائم وكاجر المجاهد في سبيل الله الذي لا يسكن روعه وكاجر الحاج والمعتمر وكاجر المرابط وكاجر كل مصل طوبى للخدام يوم القيامة ليس على الخادم حساب ولا عذاب.
	مسند أنس (öl. 852/1449)	الخدام في أمان الله ما دام في خدمة المولى وللخدام في الخدمة أجر الصائم بالنهاية والقائم بالليل وكاجر المجاهد في سبيل الله الذي لا تسكن روعته وكاجر الحاج والغمار وكاجر المرابطين وكاجر كل مبتلى وكاجر كل بز في الأرض طوبى للخدام يوم القيامة قال: ليس للخدام حساب ولا عذاب.
18	لسان الميزان (öl. 852/1449)	واللخدام شفاععة في مثل ربيعة ومضر وخادم السر أفضل من العابد المجتهد.
	مسند أنس	للخدام في الناس شفاععة مثل ربيعة ومضر قال أنس قلت: وإن كان الخادما السوء قال يا أنس: خادم سوء أفضل عند الله من عابد مجتهد ومتعلم محتسب.
19	فيض القدير (öl. 871/1467)	الطمع يذهب بالحكمة من قلوب العلماء
20	المقاصد الحسنة (öl. 902/1497)	العز مقسوم وطلب العز غموم وأحزان
	مسند أنس	العز مقسوم وطلب العز في غموم وأحزان ولا ينال من العز ما يتمنى.
	المقاصد الحسنة	الغزباء ورثة الأنبياء، ولم يبعث الله نبيا إلا وهو غريب في قومه

(öl. 902/1497)		21
-	-	
المقاصد الحسنة (öl. 902/1497)	مروا الصبيان بالصلاة إذا بلغوا سبع سنين	22
مسند أنس	مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعَ سِنِينَ فَإِذَا بَلَغُوا تِسْعَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَفَرَّقُوا بَيْنَ الْجَوَارِي وَالْقِلْمَانِ فِي الْمَضَاجِعِ.	
المقاصد الحسنة (öl. 902/1497)	نظرة في وجه العالم أحب إلى الله من عبادة ستين سنة صياما	23
مسند أنس	نظرة في وجه العالم أحب إلى الله تعالى من عبادة ستين سنة صيام نهارها وقيام لياليها	
من ابن /كنز العمال نجار	من مات لم يكن مؤمنا حقا فهو كافر حقا	24
-	-	
كشف الخفاء (ö. 1162/1749)	مَنْ أَذَلَّ عَالِمًا بِغَيْرِ حَقِّ أَذَلَّهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُؤْسِ الْخَلَائِقِ	25
مسند أنس	من أذل عالما بغير حق أذله الله تعالى يوم القيامة على رؤوس الأولين والآخرين ومن أكرم عالما أكرمه الله تعالى بكرامة الأنبياء	
كشف الخفاء (ö. 1162/1749)	أمتي في سائر الأمم كالقمر في النجوم	26
-	-	

Nisâbü'l-Ahbâr'ın dışında diğer hadis kaynaklarında *Müsnedü Enes*'ten yani Sem'ân – Enes tarikiyle rivâyet edilen 22 hadis tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan 11'i elimizdeki *Müsnedü Enes* nüshasında yer alan rivâyetlerdir. Bu rivâyetler aynı zamanda *Nisâbü'l-Ahbâr*'da *Müsnedü Enes*'ten iktibas edilen rivâyetler arasında da yer almamaktadır.⁹⁵

Değerlendirme ve Sonuç

Hadis tarihinde hicrî altıncı asırla başlayan ve derlemecilik dönemi olarak da adlandırılan nakil döneminin en temel özelliği önceki dönemlerde rivâyet usulüyle telif edilen temel hadis kaynaklarının kitap halinde nakli ve onlar üzerine yapılan farklı çalışmalarıdır. Bu dönemin diğer bir özelliği ise hadis rivâyetinde senetlerin bırakılmasıdır. Bu asırda yaşayan Ali b. Osman el-Üşî'nin hadis ilmine dair *Nisâbü'l-Ahbâr*'ı ve *Müsnedü Enes*'i dönemin hadis anlayışına uygun olarak telif edilmiştir. Derleme eserlerin önemli örneklerinden birisi olan *Nisâbü'l-Ahbâr* yaklaşık on hadis kaynağından derlenerek meydana getirilen ve 100 bâb başlığında bir araya getirilen 1001 hadisten oluşmaktadır. *Müsnedü Enes* isimli eseri ise hicrî üçüncü asırda *Sem'ân Nüshası* olarak bilinen Üşî'nin bâblandırdığı

⁹⁵ Yukarıda yer verdiğimiz *Nisâbü'l-Ahbâr*'da rivâyet edilen *Müsnedü Enes* rivâyetleri ile ilgili başlığa bakılabilir.

ve hocasından rivâyet hakkını aldığı eserin rivâyetinden müteşekkil bir hadis cüzüdür. Her iki eserde de hadislerin isnâdları zikredilmemektedir.

Müsnedü Enes isimli eser Ali b. Osman el-Ûşî'nin hocası Nâsiruddîn Muhammed b. Süleyman'dan rivâyet hakkını alarak Enes b. Mâlik'e kadar uzanan bir isnâd ile rivâyet ettiği bir hadis cüzüdür. Ûşî, bu eserin bâb başlıklarını bizzat kendisinin verdiğini belirtmiştir. Bu eser aynı zamanda Ûşî'nin en önemli hadis eseri *Nisâbü'l-Ahbâr*'ın kaynakları arasındadır. Ûşî, *Nisâbü'l-Ahbâr*'da *Müsnedü Enes*'ten 26 hadis nakletmiş, mukaddimesinde bu eserin isnâdını da vermiştir.

Ûşî'nin verdiği bu isnâddan hareket ederek rivâyet hakkını aldığı eserin aslını tespit etmiş bulunmaktayız. *Müsnedü Enes*, aslında hicri üçüncü asırda *Sem'ân Nüshası* olarak bilinen ve hadis âlimleri tarafından uydurma bir eser olarak nitelendirilen bir hadis cüzüdür. Nüshanın müşterek râvîleri Muhammed b. Mukatil er-Râzî, Ca'fer b. Hârûn el-Vâsıtî, Sem'ân b. el-Mehdî'dir. *Sem'ân Nüshası* olarak adlandırılan bu hadis cüzünün isnâdı Mukâtil er-Râzî'den sonra dağılım göstermektedir. *Sem'ân Nüshası*'na ait hadisler hicrî dördüncü asrın sonlarından itibaren bazı hadis kaynaklarında yer almıştır.

Kaynaklarda *Sem'ân Nüshası*'nda 300'den fazla hadisin yer aldığı belirtilmektedir. Ûşî ise *Müsnedü Enes*'te 300'e yakın hadisin bulunduğunu söylemektedir. Ancak Elimizdeki el yazmada bizim sayıımıza göre 245 hadis yer almaktadır. Bu durum eserdeki iki bölümün eksik olmasıyla ve bazı hadislerin mevcut nüshada yer almamasıyla izah edilebilir. Nitekim *Nisâbü'l-Ahbâr*'da ve diğer bazı kaynaklarda tespit ettiğimiz bazı hadisler *Müsnedü Enes* nüshasında bulunmamaktadır. Bunları göz önünde bulundurduğumuzda zikredilen rakama ulaşabilmektedir. Ayrıca Ali b. Osman el-Ûşî'nin *Sem'ân Nüshası*'nın tamamını rivâyet edip etmediği bilgisine sahip değiliz. Ûşî, *Müsnedü Enes*'te sadece esere tek bir isnâd ile gelen 300'e yakın hadisi koyduğunu belirtmektedir. Ûşî, büyük bir ihtimalle *Sem'ân Nüshası*'ndan bazı hadisleri eserine almamıştır. Nitekim Diğer hadis kaynaklarında yer alıp, Ûşî'nin *Müsned*'inde yer almayan Sem'an nüshasına ait ya da Sem'ân-Enes tarikiyle rivâyet edilen hadis örnekleri de bunu desteklemektedir.

Sem'ân Nüshası ya da *Müsnedü Enes* hem senedi hem de metinleri itibariyle tenkide uğramış bir hadis cüzüdür. *Sem'ân Nüshası*'nın

isnâdı birden çok meçhul râvî bulunduğu için tenkit edilmiştir. Sem'ân-Enes tarikiyle nakledilen rivâyetler, “münker”, “bâtıl” ve “uydurma” olarak değerlendirilmiş hatta nüsha topyekün mevzû olarak kabul edilmiştir. *Sem'ân Nüshası* ya da *Müsnedü Enes*'in isnâdı birden çok “meçhûl râvî” bulunduğu için tenkit edilmiştir. Öte yandan bu nüshanın metinlerinin de büyük bir kısmı kaynağı tespit edilemeyen uydurma metinlerdir. Mevzû hadislere dair eserler yazan hadis âlimleri bu nüshanın bazı hadislerini eserlerine almışlar ve bazı âlimler bu hadislerin *Sem'ân Nüshası*'ndan olduğunu belirtmişlerdir. Tespit ettiğimiz kadarıyla *Sem'an Nüshası*'na ya da *Müsnedü Enes*'e ait 20'ye yakın hadis mevzuat eserlerinde yer almıştır.

Ûşî, *Müsnedü Enes* isimli eserinin mukaddimesinde eserine aldığı üç yüz kadar hadis hepsinin sahih hadislerden ibaret olduğunu söylemektedir. Bu durum onun diğer eseri *Nisbü'l-Ahbâr* için de geçerlidir. Ûşî bu eserde yer alan hadislerin de sahih hadislerden müteşekkil olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar derleme türü eserlerde rivâyetin sıhhat problemi rivâyetin alındığı kaynakla ilgili ise de tartışma konusu olan Ûşî'nin mukaddimesinde tüm bu hadisleri sahih hadisler olarak değerlendirmesidir. Ûşî'nin bu vasıflandırması genel bir vasıflandırmadır. Tek tek hadislerin incelenmesine dayalı olarak verilen sıhhat hükmü değildir. Muhtemelen dönemin genel hadis anlayışına uygun olarak Ûşî, kaynak olarak kullandığı eserlere itimad ederek bu değerlendirmelerde bulunmuştur. Ali b. Osman el-Ûşî'den önce bazı hadis âlimleri ile onun çağdaşı olan muhakkik hadis âlimleri bu Nüshada yer alan hadisleri çok şiddetli bir şekilde tenkit etmişler ve uydurma olarak nitelendirmişlerdir.

Ali b. Osman el-Ûşî, hadisçi kimliği ile tanınan bir müellif değildir. Nitekim onun biyografisine yer verenler onu bir muhaddis olarak vasıflandırmamışlardır. Onu teknik anlamda bir hadisçi olarak değerlendirmek yanlış olur. Onun hadis usûlü, cerh-ta'dîl, hadislerin sıhhatine dair birikimi konusunda herhangi bir bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte hadise dair günümüze ulaşan iki eserlerinden hareketle onu hadislerin metinlerine ilgi duyan, çeşitli hadis âlimlerinden işittiği hadisleri derleyen, isnâdlarından ziyade hadislerin metinlerine ağırlık veren, çeşitli eserlerden derlediği hadisleri bizzat kendi koyduğu belirli başlıklar altında toplayan bir âlim olarak değerlendirmek daha doğrudur.

Sem'ân Nüshası uydurma bir hadis cüzü olmakla birlikte hicri ikinci asrın ortalarında tedavülde olan bir eser olması hasebiyle kıymeti haizdir. Nitekim *Müsnedü Enes*'te yer alan “*Ümmetim, kible-yi değiştirmedikçe ve imanlarında istisnâ etmedikçe hayır üzeredir*” hadisinin mürciler tarafından uydurulduğunun belirtilmiş olması, hadis uydurma tarihine ışık tutması ve veri teşkil etmesi açısından önemlidir. Eserde yer alan diğer uydurma hadisler de hicri üçüncü asrın uydurma hadislerine örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Aclünî, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Amma'ş-Tehera mine'l-Ahâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, (tahk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî), Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, y.y.
- Ali el-Kârî, Nureddîn, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahâdisi'l-Mevdûa*, (Muhammed es-Sabbâğ), Dâru'l-Emâne-Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1971.
- Ali el-Kârî, Nureddîn, *el-Masnû fi Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mavdû'*, (tahk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1398.
- Ali Rûdâ b. Abdillâh, *Mecmûatu'r-Resâli'l-Hadîsiyye*, I-II, Medine, 2004.
- Âlu Selmân, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan, *Kitâbu hazzere minhe'l-ulemâ*, I-II, Dâru's-Samiî, Riyad 1995.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifin Esmâi'l-Muellifin ve Âsâri'l-Musannifin*, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1951.
- Canan, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, XI, İstanbul, 1995.
- Cûzekânî, Ebû Abdillâh Huseyn b. İbrâhim b. Huseyn el-Hemedânî, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkir ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr*, I-II, (tahk. Abdurrahmân b. Abdulcebbâr el-Feryevâî), Dâru's-Samiî li'n-Neşr ve'-Tevzî', Riyad, 2002.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletu'l-Ahâdisi'd-Daife ve'l-Mevdûa ve Eseriha's-Seyyiu fi'l-Umme*, I-XIV, Dâru'l-Meârif, Riyad, 1992.
- Fettenî, Muhammed b. Tâhir, *Tezkiretu'l-Mevdûât*, İdâretu't-Tibâati'l-Munîre, y.y., 1343.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Ahmed Abdillâh b. Ahmed b. Ahmed b. İbrâhim, *el-İrşâd fi Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*, I-III, (tahk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409.
- Hanbelî, şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *es-Sârimu'l-Munkî fi'r-Reddi ale's-Subkî*, (tahk. Akîl b. Muhammed b. Zeyd el-Muktarî), Muessesetu'r-Reyyân, Beyrut, 2003.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed, *el-Fakîh ve'l-Mutefekkih*, I-II, (Ebû Abdurrahmân Âdil b. Yûsuf el-Garâzî), Dâru İbni'l-Cevzî, Dammâm, 1421.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed, *el-Mutefik ve'l-Muteferrik*, I-III, (tahk. Muhammed Sâdik Âydan el-Hâmidî, Dâru'l-Kâdirî li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Dimaşk, 1997.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed, *Târîhu Bağdat*, I-XVI, Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, Beyrut, 2002.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım, *Mu'cemu'ş-şuyûh*, I-III, (tahk. Vefâ Takiyuddîn), Dâru'l-Beşâir, Dimaşk, 2000.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım, *Târîhu Dimaşk*, I-LXXX, (tahk. Amr b. Garâme el-Umrevî), Dâru'l-Fikr, li't-Tibâi ve'n-Neşr, y.y., 1995.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, I-X, (Abdulfettah Ebû Gudde), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2002.

- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed Ahmed, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Matbaatu Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmîyye, Haydarâbâd, 1326.
- İbn Neccâr, Muhibbudîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasen, *ed-Durretu's-Semîne fî Ahbârî'l-Medîne*, (tahk. Huseyn Muhammed Ali Şukrî), Şirketu Dâri'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, y.y., t.y.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer, *et-Tergîb fî Fedâilî'l-A'mâl*, (tahk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâîl), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ahâdîsi'l-Vâhiye*, I-II, (tahk. Halil el-Meys), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *el-Mevdûât*, (tahk. Aburrahmân b. Muhammed Osman), el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1966.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebibebr b. Eyûb b. Sa'd, *İğâsetu'l-Lehfân min Mesâyidi's-Şeytân*, I-II, (tahk. Muhammed Hâmid el-Fakî, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, t.y.
- İlhan Mevlüt, "Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâli Tercümesi", *Journal of Turkish Language and Literature*, cilt: I, sayı: 1, s. 9-26, 2015.
- Kandemir, Yaşar, "Cüz", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.
- Karaağaç, Hilmi, "Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ûşî'nin Emâli Kasidesi", *Uluslararası İslâmî İlimlerin Teşekkülü ve İslâmî İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu, (28-30 Nisan 2014/Bişkek-Kırgızistan) Bildiriler Kitabı*, s. 71-85, 2014.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu's-Zunûn an Esâmî'l-Kutubi ve'l-Funûn*, I-VI, Mektebetu'l-Mesnâ, Bağdat, 1941.
- Koçkuzu, Ali Osman, "İbn Şâhin", *DİA*, XX, İstanbul, 1999.
- Kureşî, Abdulkâdir b. Ebi'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, I-V, (tahk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), Mektebetu Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî ve'l-A'lâm, Amman, 1993.
- Küçükaşçı, S. Mustafa, Tomar, Cengiz, "İbn Asâkir", *DİA*, XIX İstanbul, 1999.
- Mâzerî, Ebû Abillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Mâzerî el-Mâlikî, *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, I-III, (tahk. Muhammed eş-Şâzili en-Neyfer), ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, Tunus, 1991.
- Muhammed b. Dervîş el-Hût, *Esna'l-Metâlib fî Ahâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., t.y.
- Münâvî, Abdurraûf, *Fezû'l-Kadîr Şerhu Câmi's-Sağîr*, I-VI, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Kahire, 1356.
- Özbek, Durmuş, "el-Ûşî ve 'Kasîdetu'l-Emâli'", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 5, 261-308, Konya, 1994.
- Sebetov, Zahrkynbai, *el-Fetâva's-Sirâciyye Adli Eseri Çerçevesinde Ali b. Osman el-Ûşî'nin Fıkıh İlimindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2015.
- Sebetov, Zahrkynbai, *Oştuk Âlum Sirâjuddîn al-Oşiy*, Türkiye Diyanet Vakfı-Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Bişkek, 2016.
- Sehavî, Şemsuddîn, *ed-Dev'u'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, t.y.
- Selâme, Muhammed Halef, *Lisânu'l-Muhaddisîn*, I-V, y.y., 2007.
- Suyûtî, Celâluddîn, *el-Leâli'l-Masnûa fî'l-Ahâdîsi'l-Mavdûa*, I-II, (tahk. Ebû Abdîrrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyde), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fî'l-Ahâdîsi'l-Mevdûa*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1407.
- Toprak, Mehmet Sait, "Ali b. Osman el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 23, 2006.

- Toprak, Mehmet Sait, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâb'ül-Ahbâr'ı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 2005.
- Toprak, Mehmet, Sait, "Ûşî", *DİA*, XLII, İstanbul, 2012.
- Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- Ûşî, Ali b. Osman, *Müsnedü Enes*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no: 787.
- Ûşî, Ali b. Osman, *Nisâbü'l-Ahbâr*, (Toprak, Mehmet Sait, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî'nin Nisâb'ül-Ahbâr'ı* ile birlikte), (yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 2005.
- Yıldız, Kemal, Sebetov, Zharkynbai, "Orta Asyalı Hanefi Fakihî Sirâceddin Ali b. Osman el-Ûşî'nin el-Fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri ve Bazı Fikhî Görüşleri", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, cilt: II, sayı: 1, s. 52-77, 2016.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Müştebih fî Esmâ'ir-Ricâl*, Brill, Leiden, 1881.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Osman, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, I-IV, (tahk. Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Ma'rife li't-Tibâi ve'n-Neşr, Beyrut, 1963, II/234;
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Keşşâf fî ma'rifeti Men Lehu Rivâye fî'l-Kutubi's-Sitte*, (tahk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Dâru'l-Kibleti li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1992, II/223.
- Zehebî, Şemsuddîn, *el-Muğnî fî'd-Duafâ*, I-II, (tahk. Nureddin Itr), İdâretu İhyâi't-Turâsî'l-İslâmî, Katar, 1994.
- Zirikli, Hayreddin *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1995.

Ek: 1 Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no: 787 numarada kayıtlı Musnedü Enes Nüshası, 59^a

